RĪGAS TEHNISKĀ UNIVERSITĀTE
Inženierekonomikas fakultāte

RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBA PĀREJAS PERIODĀ

Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences
referātu tēžu krājums
Rīgā 1999. gada 10. decembrī

Rīgas Tehniskā universitāte
Rīga - 1999

UDK 338.45(061.6)

Rūpniecības attīstība pārejas periodā: Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences referātu tēžu krājums. Rīgā 1999. gada 10. decembrī. – Rīga: RTU, 1999. – 64 lpp.

Šajā krājumā iekļautas 1999. gada 10. decembrī Rīgas Tehniskajā universitātē (RTU) organizētās Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences "Rūpniecības attīstība pārejas periodā" referātu tēzes.

Krājumā pārstāvēts piecu valstu autoru viedoklis par rūpniecības attīstības problēmām un izklāstīti viņu sniegtie ieteikumi. Tēžu autori ir Latvijas un ārvalstu augstskolu mācībspēki, doktoranti un maģistranti. Krājumā publicētie materiāli var būt noderīgi valsts institūcijām, lai pieņemtu lēmumus makro- un mikroekonomikas jautājumos, kā arī uzņēmējiem, zinātniskajiem darbiniekiem, augstskolu pasniedzējiem un studentiem.

Konferences orgkomiteja:

I.Knēts, akadēmiķis, RTU rektors (Latvija); A.Zicmanis, Latvijas Rūpniecības Konfederācijas valdes priekšsēdētājs (Latvija); V.Rantiņš, Latvijas mašīnbūves un metālapstrādes rūpniecības uzņēmēju asociācijas prezidents (Latvija); K.Didenko, profesors, RTU IEF dekāns (Latvija); J.Saulītis, profesors (Latvija); J.Zvanītājs, profesors (Latvija); G.Oļevskis, profesors (Latvija); S.Noibers, profesors (Vācija); R.Kvenilds, profesors (Norvēģija); A.Pavlovs, profesors (Krievija); V.Gerasimčuks, profesors (Ukraina).

Referātu tēžu krājuma redkolēģija:

A.Magidenko, Dr.habil.oec. profesors (Latvija),
K.Didenko, Dr.oec. profesors (Latvija),
J.Saulītis, Dr.oec. profesors (Latvija),
G.Gertners, Dr.oec. docents (Latvija),
S.Noibers, Dr.habil.oec. profesors (Vācija),
K.G.Hofs, profesors (Norvēģija),
V.Gerasimčuks, e.z.d. profesors (Ukraina).

Apstiprināts RTU Inženierekonomikas fakultātes Domes 1999. gada 15. novembra sēdē ar lēmumu, protokols nr. 24.

ISBN 9984-681-48-3

© Rīgas Tehniskā universitāte, 1999.g.

IEVADS

Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences "Rūpniecības attīstība pārejas periodā" materiālu krājumā iekļautas referātu tēzes, ko iesnieguši pārstāvji no piecām valstīm: Latvijas, Igaunijas, Krievijas, Ukrainas un Vācijas. Šīs valstis atrodas pārejas periodā uz tirgus ekonomiku, un tas ir radījis tām virkni problēmu, kas saistītas ar adaptāciju jaunajos apstākļos un rūpniecības, kā vienas no tirgus ekonomikas svarīgākās sastāvdaļas, attīstību. Vienlaikus tās ir arī rūpniecības attīstības konceptuālās problēmas: rūpniecības uzņēmumu attīstība, finansēšana, investīciju projekti un inovāciju darbība, nodokļu politika u.c.

Visus referātus nosacīti var iedalīt 6 grupās:

1) rūpniecības attīstības vispārīgās makro- un mikroekonomikas problēmas;
2) rūpniecības, tostarp mazā un vidējā biznesa uzņēmumu attīstība;
3) tirgzinības problēmas rūpniecībā;
4) investēšanas, nodokļu politikas u.tml. problēmas;
5) rūpnieciskās ražošanas infrastruktūras attīstība, tostarp transporta, būvniecības, enerģētiskas attīstība;
6) rūpniecības un apkārtējās vides mijiedarbība.

Katrs referāts satur vai nu vispārīgus vai atsevišķus ieteikumus, kas attiecas uz rūpniecības attīstības problēmām pārejas perioda ekonomikas valstīs.

Par konferences kopējo secinājumu var uzlūkot tādu makro- un mikroekonomikas līmeņa speciālistu sagatavošanas nepieciešamību, kuri spētu izstrādāt un ieviest pasākumus rūpniecības investēšanas un uzņēmējdarbības vides veidošanas jomā, kuru pamatā būtu mazo un vidējo uzņēmumu, tirgzinības un atbilstošās infrastruktūras funkcionēšana, vienlaikus minimizējot rūpniecības negatīvo iespaidu uz apkārtējo vidi.

No teiktā izriet, ka krājuma materiāli var būt noderīgi ar rūpniecību saistīto ministriju, organizāciju un asociāciju darbiniekiem un uzņēmējiem, kā arī ekonomiska un tehniska profila zinātnes darbiniekiem, augstskolu pasniedzējiem un studentiem.

Redkolēģija

J.Saulītis, Dr.oec. asoc. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

RŪPNIECĪBAS VIETA LATVIJAS EKONOMIKĀ

Pēc neatkarības atgūšanas ir pagājis pietiekami liels laiks, lai varētu izvērtēt saimniecisko izmaiņu pozitīvās un negatīvās izpausmes. Tas ļauj pastiprināt pozitīvās tendences, mīkstināt pieļautās kļūdas un dod zināmas garantijas nepieļaut tās tālākajā saimniecības pārveidošanas gaitā.

Atgūstot neatkarību, attieksme pret rūpniecību bija krasi negatīva, ko noteica divi pamatfaktori:

1) izpratne, ka vecā rūpniecības struktūra ir neefektīva un neatbilstoša jaunajā situācijā. Tāpēc veidojās uzskats un politika, lai to pēc iespējas ātrāk likvidētu, sevišķi nedomājot par sekām;
2) tā kā rūpniecībā pamatā tika izmantoti migranti, tad rūpniecības likvidēšana sekmēs viņu izbraukšanu no Latvijas. Bet šis pieņēmums bija visai neprecīzs.

Saimniecības pārveidošanai tika izmantota liberālā saimnieciskā politika, ticība, ka brīvais tirgus mehānisms pats spēs izveidot jaunu efektīvu nozaru struktūru. Praktiski šī koncepcija nav realizējusies, tāpat kā cerības, ka Latvija būs tranzīta un finansu pakalpojumu valsts. Līdz ar to viena no neatrisinātām problēmām ir tautsaimniecības attīstības stratēģijas izvēle, kas saistīta ar efektīvas nozaru struktūras veidošanu, tostarp arī rūpniecības, kas būtu adekvāta Latvijas iespējām un atbilstu pasaules saimniecības attīstības tendencēm.

Neskatoties uz to, ka pašlaik pakalpojumu sfērai ir nozīmīgs īpatsvars valsts IKP veidošanā, tā nespēj radīt lielu skaitu jaunu darba vietu. Tāpēc rūpniecības attīstībai jābūt noteicošam faktoram Latvijas ekonomikas izaugsmē. Tomēr jāizprot, ka tās attīstība balstīsies uz tradicionālām nozarēm un ārzemju kapitāla bāzes. Tehnoloģiskām un zinātnietilpīgām nozarēm pašlaik nav nosacījumu, jo tās prasa lielas investīcijas gan pašam ražošanas procesam, gan zinātniski pētnieciskajam darbam, kā arī speciālistu sagatavošanai, ko pašlaik nespēj nodrošināt ne pašmāju uzņēmēji, ne valsts.

Tāpēc pamatuzdevums ir veicināt pašmāju uzņēmēju iniciatīvu un, jo sevišķi, ārzemju investīciju piesaisti rūpniecības sfērai, atbilstoša līmeņa speciālistu sagatavošanu un tādu zinātņu nozaru attīstību, kas nodrošinātu rūpniecības un izglītības sfēru konkurētspēju.

A.Ziemanis, valdes priekšsēdētājs,
E.Tītmanis, izpilddirektora vietnieks
Rūpniecības Konfederācija,
Latvija

RŪPNIECĪBAS NOZĪME TAUTSAIMNIECĪBĀ

Valstī šobrīd nav izstrādātās ne tautsaimniecības, ne rūpniecības attīstības, ne arī eksporta veicināšanas programmas. Ir izstrādāti tikai programmu meti, kur uzdots vairāk jautājumu nekā piedāvāti praktiski risinājumi.

Galvenie pasākumi, kas veicami rūpniecības stabilizācijai valstī, ir:

- investīciju piesaistes veicināšana;
- uzņēmumu apgrozāmo līdzekļu palielināšana;
- ražošanas modernizācija, sertifikācija, alternatīvo tirgu apgūšana;
- iedzīvotāju līdzekļu piesaistīšana ražošanas modernizācijai un attīstībai;
- bezdarba seku likvidēšana.

Latvijā nepieciešams izstrādāt un valdībā apstiprināt tautsaimniecības, tostarp rūpniecības attīstības koncepcijas, kā arī ārējās tirdzniecības programmu. Nepieciešams: sakārtot likumdošanu un nodokļu sistēmu uzņēmējdarbības attīstībai; veikt valsts institūciju funkciju sadali, lai tās nedublētos; piesaistīt ES un citu valstu dažādu programmu līdzekļus ražošanas procesu modernizācijā un tirgus apguvē.

J Zvanītājs, Dr.oec. asoc. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

RŪPNIECISKĀS ATTĪSTĪBAS STRATĒĢISKĀ PLĀNOŠANA

Latvijas tautsaimniecības attīstība nav iedomājama bez nacionālās rūpniecības uzplaukuma. Šī nozare nodrošina Valsts ekonomikas stabilitāti un nacionālo neatkarību, neskatoties un strauji mainīgajiem ārējiem ekonomiskajiem un politiskajiem procesiem.

Jāpiebilst, ka Latvijā pārejas periodā ir notikušas straujas rūpniecības nozares izmaiņas: ražošanas apjomu samazināšanās, struktūru izmaiņas, eksporta īpatsvara un virzienu, kā arī īpašuma formu maiņa. Visi šie procesi notikuši stihiski, ārējo un iekšējo faktoru iespaidā, kuru ietekmi un nozīmi pamatā konstatē un novērtē pēc procesa norises.

Lai varētu plānot rūpniecības, kā būtiskas tautsaimniecības nozares, lomu un ietekmi uz nacionālo ekonomiku, ir nepieciešama ilgtermiņa rūpniecības attīstības stratēģija. Šāda stratēģija dotu iespēju prognozēt un paredzēt ekonomiskos procesus, tādejādi ļaujot vadīt ekonomiskās norises, nodrošināt nozares stabilu prognozējamu attīstību. Līdz šim ir bijuši vairāki mēģinājumi izveidot šādu stratēģisku dokumentu, bet reālu atbalstu valdības līmenī tas nav ieguvis.

Izstrādājot rūpnieciskās attīstības stratēģisko plānu, būtisks ir tajā iekļaujamo jautājumu loks. Ņemot vērā, ka rūpniecības attīstība ir nesaraujami saistīta ar visas tautsaimniecības attīstību, kas ietver sevī gan makro-, gan mikroekonomikas jautājumus, rūpniecības stratēģijas plānošanu ir jāsaista ar tautsaimniecības jautājumu risināšanu.

Koncepcijas izstrādes gaitā obligāti izskatāmie jautājumi ir: pasaules tirgus attīstības analīze, rūpniecības struktūras izmaiņu analīze, konkurētspējīgo faktoru analīze, prioritāro nozaru noteikšana, valsts lomas nozares attīstībā definēšana, nozares ietekmējošo faktoru definēšana un optimizācija, rūpniecību veicinošo pasākumu izstrāde.

Rūpniecības stratēģijas plānošanai jābūt svarīgākajai tautsaimniecības attīstības koncepcijas sastāvdaļai, bez kuras nav iedomājama Latvijas sociāli ekonomiskās attīstības plānošana.

H.Djomkins, doktorants,
vecākais finanšu statistiķis
Latvijas Banka,
Latvija

UZŅĒMĒJDARBĪBAS ATTĪSTĪBA UN PROBLĒMAS RŪPNIECĪBĀ

Pēdējo gadu laikā Latvijas tautsaimniecībā ir notikušas ievērojamas izmaiņas. No valdības puses ir pieliktas lielas pūles ekonomiskās vides sakārtošanā. Jebkuras reformas izsauc atbalstu no vienas sabiedrības daļas un pretenzijas no otras sabiedrības daļas. Referāta mērķis ir veikt Latvijas ekonomikā notiekošo procesu analīzi un konstatēt, kas sagaida Latvijas rūpniecību tuvākā nākotnē.

Pašlaik Latvijā notiek plašas diskusijas par to, kura no nozarēm ir prioritāri jāattīsta. Visvairāk sev uzmanību pievērš tranzīta bizness un rūpniecība. Liela nozīme šajos procesos ir arī politiskajām partijām. Latvijā valsts uzņēmumu privatizācija gandrīz jau pabeigta, bet lielo valsts infrastruktūras objektu privatizācija ir tikai sākuma posmā. Šo uzņēmumu privatizācija ir gan politiski, gan arī ekonomiski nozīmīga un sarežģīta, kas sekmē tikai ekonomiskās vides nestabilitāti.

Valdības realizētajai ekonomiskajai politikai ir jāsaistās ar diviem galvenajiem virzieniem: pirmkārt, uzņēmējdarbības attīstībai labvēlīgas makroekonomiskās vides pilnveidošanu un nostiprināšanu; otrkārt, strukturālo reformu turpināšanu. Valdībai ir jārealizē, pirmkārt, stabila monetārā politika, otrkārt, uzņēmējdarbības attīstību veicinoša fiskālā politika, treškārt, jārada investīcijām labvēlīga vide, kā arī vienādas biznesa attīstības iespējas visos valsts reģionos.

Neskatoties uz to, ka valdība ir apzinājusies savus stratēģiskos mērķus ekonomiskās vides sakārtošanai, kas sekmētu uzņēmējdarbības attīstību, arī pašiem uzņēmumiem ir jāattīsta savi ražotie produkti un sniegtie pakalpojumi, lai to kvalitāte atbilstu pasaulē izmantojamiem kvalitātes standartiem. Šajā jomā jāpievērš liela uzmanība pasaulē izmantojamo kvalitātes standartu izpētei un savas produkcijas atbilstības noteikšanai.

Apzinoties problēmas, ar kurām sastopas kā uzņēmēji, tā arī valdība, veicot strukturālās reformas, var nonākt pie jaunām atziņām un līdz ar to veikt nepieciešamās korekcijas valdības akceptētajā reformu programmā.

I.Tunste, doktorante,
K.Didenko, Dr.oec. asoc. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

ĀRĒJĀS TIRDZNIECĪBAS IETEKME UZ LATVIJAS RŪPNIECĪBAS NOZARU ATTĪSTĪBU

Ārējās tirdzniecības bilances rādītāji būtiski ietekmē Latvijas rūpniecības nozaru attīstību, kā arī dod iespēju prognozēt to attīstības tempus atkarībā no iekšējā un ārējā pieprasījuma ietekmes. Nepieciešamība izvērtēt Latvijas eksporta un importa struktūru ir pamatojama ar Latvijas ārējās tirdzniecības bilances deficītu, kas 1999. gada pirmajā pusgadā bija Ls 27,6 milj. Tiek meklēti risinājumi eksporta iespēju veicināšanai, kuri būtu vērsti uz jaunu noieta tirgus iekarošanu, piedāvājot augsti kvalitatīvas un konkurētspējīgas preces. Analizējot rūpniecības nozaru ekonomisko stāvokli un izaugsmes iespējas, nepieciešams izšķirt nozares, kuru pieprasījumu nosaka iekšējā tirgus konjunktūra, un nozares, kuras attīstījušās pēdējo gadu laikā, pateicoties veiksmīgai ārējās tirdzniecības politikai.

Izvērtējot Latvijas ārējās tirdzniecības politiku un tās ietekmi uz rūpniecības nozarēm, kā arī veicot pētījumus par ārējās tirdzniecības bilances deficīta rašanās iemesliem, var teikt, ka deficīts galvenokārt radies tādu faktoru iespaidā kā Latvijas vietējo dabas resursu nepietiekamība, tautsaimniecības pārstrukturizēšana un jaunu inovatīvu tehnoloģiju trūkums.

Aplūkojot eksporta attīstības dinamiku, var nosaukt valstis, uz kurām visstraujāk ir palielinājies imports, un kādu nozaru produkcija galvenokārt tiek eksportēta. Šeit būtiski minēt ASV, uz kurieni eksports pēdējā gadā palielinājies par 36%, Beļģiju – pieaugums 32% un Īriju – pieaugums 24%. Galveno vietu eksporta struktūrā ieņem koksne un tās izstrādājumi (39,1% no kopapjoma), tekstilmateriāli un tekstilizstrādājumi (16,3%), metāli un to izstrādājumi (10,7%). Tuvākajā laika periodā var prognozēt tiešo ārvalstu investīciju piesaistīšanas paplašināšanas iespējas, kā rezultātā pieaugtu rūpniecības aktivitāte un uzlabotos ārējas tirdzniecības bilances saldo.

Lai veicinātu rūpniecības nozaru attīstību un palielinātu eksporta iespējas, nepieciešams:

1) aktivizēt augstu tehnoloģiju ieviešanu ražošanā;
2) veikt pastāvošās nodokļu likumdošanas papildināšanu, izstrādājot normas, kas paredz nodokļu atlaides un atvieglinājumus summām, kas ieguldītas inovatīvu tehnoloģiju ieviešanā;
3) atbalstīt kredītu izsniegšanu ar zemām procentu likmēm ražošanas attīstībai.

T.Korsaka, doktorante
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

UZŅĒMĒJDARBĪBAS ATTĪSTĪBA UN PROBLĒMAS RŪPNIECĪBĀ

Lai prognozētu rūpniecības stāvokli, ir svarīgi analizēt Latvijas maksājumu bilanci no 1993. līdz 1999. gadam, rūpniecības attīstības dinamiku un attīstības tendences, kā arī rūpniecības attīstību veicinošos faktorus.

Latvijas maksājumu bilances ***tekošais konts*** no 1993. līdz 1998. gadam, tūkst.Ls

1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
289 020	112 384	-9 445	-154 208	-201 127	-417 440

tostarp ***preču saldo***:

1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
12 578	-168 578	-306 365	-440 039	-493 510	-664 556

Latvijas maksājumu bilances ***tekošais konts*** 1998. un 1999. gadā sadalījumā pa ceturkšņiem (milj.Ls):

1998.g. 2.cet.	1998.g.	1999.g. 1.cet.	1999.g. 2.cet.
-74	-417	-75	-92

tostarp ***preču saldo***:

1998.g. 2.cet.	1998.g.	1999.g. 1.cet.	1999.g. 2.cet.
-159	-665	-102	-138

Tekošā konta deficītu sedz kapitāla un finansu konta pārsniegums pār tekošā konta deficītu, un tās sastāvdaļa - tiešās investīcijas Latvijā - pieaug katru gadu, kā rezultātā tiek segts tekošā konta deficīts no 1995. līdz 1997. gadam ieskaitot, bet 1999. gada maksājumu bilance ir negatīva.

Kopš 1990. gada joprojām *samazinās vairums produkcijas veidu ražošanas apjomi*, izņemot kokmateriālu, celtniecības materiālu, nedaudz arī pilnpiena produkcijas un tekstilizstrādājumu ražošanu no 1995. līdz 1998. gadam. Uzņēmējiem ir nepieciešama orientācija uz jauniem tirgiem, konkurētspējas paaugstināšanai ir nepieciešama starptautisko kvalitātes standartu ieviešana, ir jāattīsta zinātņietilpīgās nozares, piemēram, informātikas nozare, kura varētu kļūt par vienu no nozīmīgākajām tautsaimniecības nozarēm.

Uzņēmējdarbības analīze ļauj secināt: tekošā konta deficīts Latvijā tiek segts ar investīciju pozitīvo plūsmu Latvijā. Joprojām samazinās daudzu produkcijas veidu ražošana. Lai paaugstinātu konkurētspēju un orientētos uz jauniem tirgiem, ir nepieciešamas jaunas tehnoloģijas, jāievieš starptautiskie kvalitātes standarti, jāorientējas uz zinātņietilpīgām nozarēm.

T.Survilo, Dr.oec. docente
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS TENDENCES RĪGĀ PĀREJAS PERIODĀ

Pētījumu mērķis ir Rīgas rūpniecības attīstības tendenču noteikšana pārejas periodā. Latvijā lielākais rūpniecības produkcijas apjoms joprojām pieder Rīgai. Pēc LR Valsts statistikas komitejas datiem rūpniecības produkcijas īpatsvars no kopējā apjoma, kas tika saražots, 1990. gadā bija 59%, 1993. gadā – 40% un 1996. gadā – 52%. 1993. gads Latvijā raksturojas ar vispārēju ekonomiskās aktivitātes samazināšanos, kas Rīgu rūpniecības nozarē skar dziļāk nekā citus novadus valstī. 1996. gadā rūpniecības ražošanas apjoma īpatsvars, salīdzinot ar 1993. gadu, ir palielinājies, bet 1990. gada līmeni nav sasniedzis.

Analizējot rūpniecības nozaru attīstības tendences pārejas periodā, var secināt, ka ar lielu atrāvienu no pārējām nozarēm pirmo vietu ieņem pārtikas produktu un dzērienu ražošana, kuras īpatsvars Rīgā 1998. gadā sasniedza 29% no pārējās rūpniecības produkcijas apjoma. Tālāk seko koksnes un koka izstrādājumu ražošana (izņemot mēbeles), kuras īpatsvars 1997. gadā bija 16%. Trešā pēc ražošanas lieluma (9%) ir izdevniecību darbība un poligrāfiskā rūpniecība. Šajā periodā palielinājās atstarpe starp rūpniecības galvenajām un pārējām nozarēm.

Rīgā rūpniecība vēl joprojām ir svarīgs uzņēmējdarbības veids: 1998. gadā saražots 38% desu izstrādājumu, 18% zivju konservu, 26% piena produktu, 27% zāģmateriālu, 64% koka skaidu plākšņu u. c.

Pētījuma periodā Rīgas rūpniecība bija potenciālo bezdarbnieku pieauguma avots. Lietderīgi salīdzināt strādājošo skaitu rūpniecībā Rīgā ar citām Eiropas galvaspilsētām. 1996. gadā Rīgā ir vislielākais "Rūpniecības" (kopā ar "Būvniecību") īpatsvars: 29,5%. Helsinkos tas ir – 18,8%, Stokholmā – 17,1%, Kopenhāgenā – 14,6 %.

Stratēģiskā virzība valstī uz decentralizāciju visās jomās dod iespēju Rīgā prognozēt mērenu rūpniecības nozares attīstību.

A.Nikolajevs, Dr.oec. docents,
Ļ.Nikolajeva, Dr.oec. lektore
Daugavpils Pedagoģiskā universitāte,
Latvija

DAUGAVPILS RŪPNIECĪBA: PAŠREIZĒJĀ SITUĀCIJA UN PERSPEKTĪVAS

Kopumā problēmas, ar kurām saskaras Daugavpils rūpniecības uzņēmumi, daudzējādā ziņā ir identiskas tām problēmām, ar kurām saskaras visas Latvijas rūpniecība. Tomēr daudzu iemeslu dēļ šīs problēmas Daugavpilī ir daudz asākas nekā Rīgā un Ventspilī.

80-to gadu beigās Daugavpilij bija raksturīga ļoti liela ražošanas koncentrācija. Plāna ekonomikas periodā Daugavpilī 9 lielākie Savienības pakļautības uzņēmumi saražoja 62% no visas pilsētas kopējā produkcijas apjoma. Lielākajai daļai šo uzņēmumu bija raksturīga šaura specializācija, un to produkcija gandrīz pilnībā tika izvesta uz bijušās PSRS republikām. Tikai vienā no šiem uzņēmumiem (Pievadķēžu rūpnīca) eksporta daļa uz citām valstīm bija 10% no saražotās produkcijas; pārējās rūpnīcas vai nu vispār neveica ārējo ekonomisko darbību, vai arī realizēja to ļoti ierobežotā apjomā (0,5...1,6% no kopējā ražošanas apjoma). Salīdzinoši neliela bija arī Latvijas tirgus vajadzībām paredzētā produkcijas daļa.

Dabiski, ka šādos apstākļos pēc plāna ekonomikas sabrukuma daudzi uzņēmumi nokļuva uz izdzīvošanas robežas. Pielāgoties jaunajiem apstākļiem izrādījās diezgan sarežģīti, un kā sekas tam jāmin ražošanas kritumu un nodarbinātības samazināšanos gandrīz visos pilsētas rūpniecības uzņēmumos.

Neattaisnojās arī uzņēmumu cerības atrisināt problēmas privatizācijas ceļā. Bijušo valsts uzņēmumu pārveidošana par akciju sabiedrībām, kurās akciju lielākā daļa pieder pašam kolektīvam, nevarēja uzlabot situāciju, jo šajā gadījumā netika risinātas divas galvenās problēmas: nepieciešamo investīciju piesaistīšana un menedžmenta uzlabošana. Neveiksmīgi izrādījās arī mēģinājumi nodot kontroli pār uzņēmumu ārvalstu investoriem. Kā piemēru var minēt rūpnīcas *"Dauteks"* nodošanu Singapūras kompānijai *"Tolaram Fibers"*.

Rezultātā, kaut gan lielākā daļa pilsētas lielo rūpniecības uzņēmumu līdz pat pēdējam brīdim turpināja savu darbu, to finansiālais stāvoklis bija un paliek ļoti nepastāvīgs.

Z.Maļceva, doktorante,
V.Nešpors, Dr.oec. asoc. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

LATVIJAS RŪPNIECĪBAS VEICINĀŠANAS GALVENIE FAKTORI

Kopš neatkarības atgūšanas Latvija ir sasniegusi nopietnu progresu ekonomikas stabilizācijā un strukturālo reformu īstenošanā. Stabils IKP pieaugums sākās 1996. gadā no ļoti zema līmeņa un pēc diviem pārdzīvotiem šokiem (pieprasījuma piedāvājuma šoks pārejas perioda sākumā un banku krīze 1995. gadā).

Rūpniecības attīstību nosaka vairāki faktori. Tos var iedalīt iekšējos un ārējos. Pārejas periodā uzņēmumu stabilitāti 2/3 gadījumos ietekmē ārējie faktori un 1/3 gadījumos – iekšējie faktori. Ārējie faktori ir tirdzniecības sašaurināšanās ar bijušā Padomju bloka valstīm, iekšējā pieprasījuma samazināšanās, strauja nodokļu politikas izmainīšanās, plašs importa preču pieplūdums, ko noteica importa preču kvalitatīvie, imidža un prestiža faktori, zemā darba efektivitāte, nepietiekošais uzņēmēju un speciālistu zināšanu līmenis tirgus ekonomikas apstākļos.

Lai sekmētu Latvijas rūpniecības attīstību, ir jāveic virkne pasākumu ārējo un iekšējo faktoru jomā, starp kuriem nozīmīgu vietu ieņem:

- labvēlīgas makroekonomiskās vides radīšana, uzņēmējdarbības stimulēšana un eksporta veicināšana;
- mērķtiecīga un racionāla kredītpolitika, kuras pamatā ir kredīti ar atvieglotiem nosacījumiem vai valsts subsīdijas uzņēmumiem, kuri jau ražo pasaules standartiem atbilstošu iekšējā un ārējā tirgū konkurētspējīgu produkciju;
- valstij finansiāli un organizatoriski ir jāatbalsta uzņēmēju un speciālistu izglītošanu finansu, ekonomikas, uzskaites un tirgzinības jomā, atbilstoši tirgus ekonomikas prasībām;
- valstij ir jāveic finansiāli un organizatoriski pasākumi, lai sagatavotu kvalificētus, mūsdienu tehnoloģiju pārzinošus inženierus un tehniķus;
- valstij ir nopietni jāpārskata finansiālā politika vispārējās, profesionālās un akadēmiskās izglītības jomā, jo bez tā visas rūpniecības koncepcijas un programmas ir tikai nesasniedzamas vīzijas.

G.Kozaka, Dr.Sc.Ing. docente
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

LATVIJAS RŪPNIECĪBA UN TĀS VIETA TAUTSAIMNIECĪBĀ

Referāta galvenais uzdevums ir noteikt rūpniecības un tās nozaru nozīmi tautsaimniecības kompleksa attīstībā, kā arī noteikt rūpniecības nozaru attīstības likumsakarības.

Šajā desmitgadē notiek rūpniecības reorganizācijas process – mainās nozares struktūra, mainās apakšnozaru prioritātes. Latvijā aplūkojamā periodā galvenā nozīme rūpniecības attīstības procesos ir apstrādājošai rūpniecībai. Tā, piemēram, 1994. gadā apstrādes rūpniecībā fiziskā apjoma indeksa samazināšanās par 12% izsauca visas rūpniecības indeksa samazināšanos par 10%. Samazinājums notika, neskatoties pat uz to, ka tajā pašā laikā ieguves rūpniecības indekss bija palielinājies par 22,5%. Nākamos gados saražotās produkcijas fiziskā apjoma indekss apstrādājošajā rūpniecībā pieauga par 7,5 vienībām, un apmēram tādos pašos tempos (6,2 vienības) pieaug kopējais rūpniecības indekss. Tas galvenokārt izskaidrojams ar rūpniecības struktūru, kuras lielākā daļa ir apstrādājošā rūpniecība. Sākot ar 1995. gadu apstrādājošās rūpniecības īpatsvars no kopējā rūpniecības produkcijas apjoma pārsniedz 80%. Apstrādājošā rūpniecībā līderis ir pārtikas produktu un dzērienu ražošanas nozare, kuras pārstrādes apjoms ir 31...35% no rūpniecības produkcijas kopējā apjoma. Sekmīgi attīstās arī koksnes izstrādājumu ražošana, kuras īpatsvars aplūkojamajā periodā ir pieaudzis gandrīz 2 reizes un tagad ir 12,4%. 5% īpatsvars (ar nelielām izmaiņām pa gadiem) ir tekstilizstrādājumu, ķīmisko vielu un ķīmijas produktu ražošanai. Ļoti strauji samazinās ražošana tādās nozarēs kā ādu apstrāde, čemodānu, somu un apavu ražošana; automobiļu, piekabju un puspiekabju ražošana; mēbeļu ražošana, citur neiekļautu gatavo izstrādājumu ražošana. Tas izskaidrojams ar to, ka šo nozaru preces ražošanas izmaksu un cenu dēļ nav konkurētspējīgas ar importa precēm.

Veiktā analīze ļauj secināt, ka nozares iekšienē notikušas ievērojamas izmaiņas, kuru rezultātā izmainījies atsevišķu nozaru īpatsvars, to vieta un loma tautsaimniecībā, kā arī ietekme uz eksporta un importa bilanci.

J.Jakubāne, Mag.oec. lektore
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

KRIEVIJAS EKONOMISKĀS KRĪZES IETEKME UZ LATVIJAS RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBU

Rūpniecība bija tā tautsaimniecības nozare, kura tika pakļauta 90-to gadu krīzei Latvijas ekonomikā. 1998. gada otrajā pusē Latvijas rūpniecība piedzīvoja otru ekonomisko kritumu, kuru izsauca Krievijas ekonomiskā krīze. Tādēļ pētījumu mērķis ir noteikt Krievijas krīzes ietekmi uz Latvijas rūpniecības attīstību.

Latvija padomju sistēmā bija rūpniecības valsts ar ļoti augstu eksporta īpatsvaru ražošanā (izveda apmēram 2/3 no produkcijas), un aptuveni 95% no visa noieta bija PSRS reģioni. Pēc neatkarības atgūšanas un brīvā tirgus sistēmas ieviešanas daļa uzņēmumu nemeklēja citus preču noieta tirgus, bet palika uzticīgi viegli pieejamam un maksātspējīgam Krievijas tirgum. Plaša patēriņa preces, sevišķi pārtika, no Latvijas uz Krieviju tika piegādātas nepārtraukti. Daudzi Latvijas uzņēmumi Krievijai piegādāja lielāko daļu saražotās produkcijas, piemēram, zivsaimniecības nozare vairāk kā 90% no saražotās produkcijas daudzuma eksportēja uz Krieviju. Pateicoties "valūtas koridoram", varēja noslēgt pat kontraktus rubļos.

Krievijas ekonomiskās krīzes rezultātā Latvijas rūpniecības nozarēm samazinājās eksporta apjomi. 1998. gada novembrī, salīdzinot augustu, Latvijas eksports uz Krieviju samazinājās 2,3 reizes. Šī iemesla dēļ ražošanas uzņēmumi bija spiesti ievērojami samazināt ražošanu, līdz ar to noliktavās uzkrājās nerealizētās preces (zivju konservu uzkrājumi 1998. gada beigās bija Ls 12 milj. vērtībā). Krievijas krīzes dēļ darbu pārtrauca 25 zivju pārstrādes uzņēmumi, kuros bija nodarbināti vairāk kā 50% no kopējā zivsaimniecībā strādājošo skaita (apmēram 5000 cilvēku). Tā rezultātā pieauga bezdarba līmenis no 7,3% 1998. gadā līdz 10% 1999. gadā.

Krievijas ekonomiskā krīze liks rūpniecības nozaru atsevišķiem uzņēmumiem, kuri paļāvās tikai uz Austrumu tirgu, pārorientēt savu produkcijas noietu uz Rietumu tirgu. Rietumu tirgus iekarošana prasa no ražošanas uzņēmumiem nodrošināt maksimālu kvalitāti, ko Austrumu tirgū varēja arī neievērot. Tas, savukārt, veicinās arī rūpniecības produkcijas konkurētspējas pieaugumu.

M.Šenfelde, Dr.oec. asoc. profesore
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

REĢIONĀLĀ ATTĪSTĪBA UN UZŅĒMĒJDARBĪBAS VEICINĀŠANA

Latvijā šobrīd ļoti aktuāli ir reģionālās attīstības jautājumi. Iepriekšējā vēstures posmā Latvijā veidojās māksīga un deformēta ekonomikas teritoriālā struktūra. Pārejas periods uz tirgus ekonomiku saasināja Latvijas reģionu problēmas, jo, atdaloties no PSRS, Latvija tika atrauta gan no izejvielu avotiem, gan no pierastiem noieta tirgiem. Atsevišķu nozaru turpmākai darbībai vairs nebija ekonomiskā pamatojuma, un tās tika atstātas novārtā. Tajās vietās, kur šo nozaru uzņēmumi bija viens no galvenajiem eksistences avotiem, parādījās dažādas problēmas: pieauga bezdarbs, pazemājās dzīves līmenis, saasinājās sociālās problēmas. Līdz ar to par vienu no galvenajiem ekonomiskās izaugsmes uzdevumiem ir kļuvusi Latvijas teritoriālās struktūras izveide un attīstību veicinošo faktoru apzināšana.

Viens no būtiskākajiem faktoriem ir dažādu valsts reģionu sabalansēta ekonomiskā attīstība, ko var nodrošināt maksimāla uzņēmējdarbības veicināšana tajos, sevišķu uzmanību pievēršot mazo un vidējo uzņēmumu veidošanai. Taču uzņēmumiem, it īpaši mazajiem un vidējiem, ir sarežģīti bez valsts palīdzības iekļūt jaunos tirgos, ieviest jaunas tehnoloģijas un kvalitātes standartus. Tādēļ ļoti apsveicama ir valdības 1997. gada septembrī akceptētā Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības nacionālā programma. Diemžēl jāpiebilst, ka nepietiekama finansējuma dēļ šī programma tiek īstenota tikai daļēji. Galvenie mazo un vidējo uzņēmumu atbalsta instrumenti pašreiz ir uzņēmējdarbības atbalsta centri un īpaši atbalstāmajos reģionos – Reģionālais fonds. Līdz 1999. gada 1. jūnijam ir saņemti apmēram 600 projektu pieteikumu, no kuriem 307 ir apstiprināts atbalsts no īstenošanas uzsākšanas brīža. Aprēķināts, ka tikai pēdējos 5 mēnešos apstiprinātie 136 projekti varētu radīt vairāk nekā 1000 jaunu darba vietu. Reģionālā fonda darbībai ir multiplikatora efekts – Ls 1 ieguldījums no fonda līdzekļiem ir piesaistījis vismaz Ls 6 privāto līdzekļu. Tomēr, neskatoties uz minētiem pozitīviem faktiem, ir diezgan daudz teritoriju, no kurām nav saņemts neviens projekta pieteikums.

Lai valsts reģionālā un uzņēmējdarbības atbalsta politika būtu veiksmīga, tā jāpastiprina ar valsts infrastruktūras politikas un vietējās iniciatīvas palīdzību.

Eve Tomson, Mag.oec. lektore
Tartu Universitāte,
Igaunija

PAR SITUĀCIJU IGAUNIJAS RŪPNIECĪBĀ PĒC NEATKARĪBAS ATGŪŠANAS

Igaunijas ilglaicīgās rūpnieciskās ražošanas tradīcijas aizsākās jau 17. gadsimta vidū. Arī periodā pēc neatkarības atgūšanas rūpniecība ir Igaunijas nozīmīgākā tautsaimniecības nozare. Referātā sniegts pārskats par Igaunijas rūpniecību un tās virzību tuvākajā nākotnē.

1991.gadā neatkarību atguvusī Igaunijas Republika pārņēma rūpniecību, kas jaunajā ekonomiskajā un politiskajā situācijā bija tai principā neatbilstoša, kuras struktūra un tehnoloģiskais līmenis nevarēja sekmēt tās tālāku attīstību.

Kopumā rūpniecībā bija vairākas būtiskas problēmas: a) rūpniecības izstrādājumiem jauna tirgus atrašanas grūtības - bija nepieciešams atjaunot ekonomiskos sakarus ar Rietumiem; b) rūpnieciskās ražošanas samazināšanas nepieciešamība - vairākos lielos uzņēmumos tika apstādināta ražošana uz laiku vai vispār, darbinieki tika aizsūtīti atvaļinājumā; c) tehniski novecojušas rūpnīcas un bez izejvielām un tirgus palikušie uzņēmumi, enerģijas patēriņa lielums, kā arī citi ekonomiskie parametri nebija atbilstoši tirgus ekonomikas efektivitātes principam; d) rūpniecības uzņēmumu privatizācijas nepieciešamība - valstisko monopolu zaudēšana, konkurences ieviešana rūpniecības sektorā; e) nepieciešamība padarīt ražojumus konkurētspējīgus - jaunas tehnoloģijas un attiecīgas apmācības organizēšana.

Rūpniecības stabilizēšanā svarīga loma bija naudas reformai, mazai un lielai privatizācijai, banku kredītprocentu pazemināšanai un ārvalstu investīcijām. 1990.-1993. gadu reformu seku rezultātā palielinājās rūpniecības uzņēmumu skaits. 1993.-1994. gados Igaunijas rūpniecība gāja jau mūsdienu ekonomiskās sliedēs. Ražojumi kļuva kvalitatīvāki. 1995. gadā pēc pagrimuma atkal palielinājās rūpnieciskās ražošanas apjoms. Igaunijas rūpniecībai veiksmīgs bija 1997. gads. Pirmo reizi desmit gadu laikā pieauga ražošana gan salīdzinošajās, gan arī faktiskajās cenās.

Igaunijas rūpniecības nākotnes virzību vislabāk raksturo divi vārdi: sadarbība un konkurence. Sadarbība nozīmē ciešāku ekonomisko sadarbību visos līmeņos un vēlmi kļūt par Eiropas Savienības pilntiesīgu locekli. Ņemot vērā nākotnes izredzes, ir nepieciešams palielināt investīcijas tehnoloģijā, inovācijā un izglītībā, kas ilgākā perspektīvā nestu sev līdz darba produktivitāti, nodrošinājumu un dzīves līmeņa paaugstināšanos.

A.Deniņš, Dr.oec. asoc. profesors
Latvijas Universitāte,
Latvija

UZŅĒMUMU RESTRUKTURIZĀCIJAS STRATĒĢIJA UN TĀS IETEKME UZ UZŅĒMUMU DARBĪBAS EFEKTIVITĀTI

Tirgus ekonomiskā modeļa efektīvas funkcionēšanas pamatnosacījums ir uzņēmuma darbības nodrošināšana, atbilstoši tirgus prasībām. Vienlaicīgi ar uzņēmumu privatizācijas procesu ir jāveic to restrukturizāciju.

Tika veikti pētījumi, kuru mērķis bija noteikt galvenos faktorus, ko jāievēro, izstrādājot uzņēmumu restrukturizācijas stratēģiju. Pēc ekspertu vērtējuma Latvijas uzņēmumiem šie faktori, atbilstoši to nozīmīgumam ir:

1) ražoto izstrādājumu atbilstība tirgus prasībām;
2) uzņēmuma tehniskā un tehnoloģiskā nodrošinātība;
3) uzņēmuma nozīme tautsaimniecībā;
4) uzņēmuma organizatoriskā struktūra un vadības kompetence;
5) uzņēmuma sociālās konsekvences;
6) uzņēmuma finansiālās iespējas.

Veiktā privatizācijas procesa efektivitātes analīze liecina, ka Latvijā privatizācijas sākotnējā jeb decentralizētajā periodā daudziem uzņēmumiem, tajā skaitā arī lielajiem (*RAF*, *RER*, *Radiotehnika* u.c.), netika izstrādāta stingra restrukturizācijas stratēģija, ievērojot augstākminētos faktorus. Rezultātā uzņēmumos tika sarautas visas korporatīvās saites gan to iekšienē, gan ārienē. Uzņēmumi strauji zaudēja savu funkcionēšanas spēju, kas izsauca atbilstošas ekonomiskās un sociālās problēmas (nenokārtotas kreditoru saistības, nodarbināto skaita ievērojamu samazināšanos). Kopumā tas būtiski ietekmēja visas Latvijas tautsaimniecības ekonomisko rādītāju strauju lejupslīdi laika periodā no 1992. gada līdz 1995. gadam.

Savukārt uzņēmumi, kuru privatizācija tika veikta atbilstoši objektīvai restrukturizācijas stratēģijai, veiksmīgi sāka funkcionēt brīvā tirgus apstākļos. Tā, piemēram, *"Liepājas Metalurgā"* šādas stratēģijas īstenošana laika posmā no 1996. gada līdz 1998. gadam ļāva panākt ražošanas apjoma pieaugumu 2,2 reizes, praktiski visu savu ražoto produkciju realizējot Rietumu tirgū. Vienlaicīgi tas ļāva nodrošināt vairāk kā 2000 darba vietas, kā arī veicināt Liepājas sociālo un ekonomisko attīstību.

Veikto pētījumu rezultāti ir attiecināmi ne tikai uz uzņēmumiem, kuros vēl nav pabeigts privatizācijas process, bet arī uz jebkuru funkcionējošu uzņēmumu, kuru situācija tirgū piespiež veikt noteiktus restrukturizācijas pasākumus.

D.Ose, doktorante
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

MAZO UN VIDĒJO UZŅĒMUMU DARBĪBAS VIDES RAKSTUROJUMS

Analizējot mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) darbības vidi Latvijā, jāatzīmē, ka lielā mērā šo uzņēmumu aktīva darbība ir atkarīga no to reģionālā izvietojuma. Līdz ar to svarīgi ir izvērtēt ekonomiskos apstākļus, kas ietekmē MVU darbību.

Latvijas uzņēmējdarbībā MVU skaits 1997. gadā vidēji bija 95% no reģistrēto uzņēmumu kopskaita, bet jau 1998. gadā pieauga līdz 99%. Tātad pārsvarā visa Latvijas ekonomika balstās uz MVU efektīvu funkcionēšanu un attīstību. No ekonomiski aktīvajiem uzņēmumiem vismaz 50% darbojās Rīgā, aptuveni 27% – pārējās republikas pilsētās, bet tikai 23% MVU darbība ir izvērsta laukos. Ekonomiskās stratēģijas izstrādes dokumentos, kas virzīti uz Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai, ir noteikts, ka stabila un konkurētspējīga MVU sektora izveide un MVU labvēlīgas, uzņēmējdarbību veicinošas vides radīšana visā Latvijas teritorijā ir viens no galvenajiem mērķiem pašreizējā valsts attīstības stadijā. Valdības plānotais mērķis ir MVU skaita palielināšana līdz 100 uzņēmumiem uz 10000 iedzīvotājiem 2000. gadā.

Salīdzinot 1997. gada rādītājus par reģistrētajiem uzņēmumiem ar 1998. gada rādītājiem, jāsaka, ka ir vērojams liels kritums uzņēmējdarbības aktivitātē, jo, kā liecina statistiskie pētījumi, darbojošos uzņēmumu skaits 1998. gadā ir samazinājies par 9%. Kā iemeslu tam var minēt attiecību pasliktināšanos ar Krieviju, jo Latvijas ražotāji lielā mērā bija orientēti eksportam uz Krieviju, nemeklējot sev citus produkcijas noieta tirgus, kā arī sarežģījumus finansu kredītu sistēmā (banku darbība ar zaudējumiem un atsevišķu banku pietuvināšanās maksātnespējas robežai).

Statistiskie pētījumi liecina arī par to, ka 1997. gada beigās un 1998. gada sākumā strauji bija kritusies arī iedzīvotāju aktivitāte. No aptaujāto bezdarbnieku skaita tikai 0,4% bija gatavi nodibināt individuālo uzņēmumu. Par iemeslu tam var būt šādi faktori:

- psiholoģiskie – nevēlēšanās uzņemties uzņēmējdarbības risku; personiskās aktivitātes trūkums un bailes no konkurences;
- ekonomiskie – sākotnējā kapitāla trūkums; samērā augstie kredīta procenti; uzņēmējdarbības vides nestabilitāte;
- sociālie un tiesiskie – nepieciešamās izglītības un zināšanu trūkums; pretrunas un nestabilitāte normatīvajā reglamentācijā.

R.Greitāne, doktorante
A.Magidenko, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

ISO 9000 STANDARTU IZMATOŠANA KĀ UZŅĒMUMA ATTĪSTĪBAS PRIEKŠNOTEIKUMS

Pasaules praksē ISO 9000 standartiem ir noteicoša loma augstas kvalitātes nodrošināšanas līdzekļu klāstā. Tas ir attiecināms arī uz dažādu nozaru maziem un vidējiem uzņēmumiem, kā arī uz visu rūpniecību kopumā. ISO 9000 standartu izmantošanas jautājumiem Latvijas rūpniecībā ir vēl lielāka nozīme pārejas periodā, jo tam ir raksturīga ražošanas un tirgus nestabilitāte, bet preču un pakalpojumu kvalitātei ir jābūt konkurētspējīgai.

Ja uzņēmuma attīstība tiek aplūkota no tirgus un produkta viedokļa, tad viens no iespējamiem uzņēmuma augšanas virzieniem ir tirgus paplašināšanas stratēģijas izmantošana. Līdz ar to uzņēmums ar savu produkciju iziet jaunos tirgos. Ņemot vērā mūsdienu attīstības tendenci uz vienotu Eiropas tirgu un Latvijas perspektīvas pievienoties Eiropas Savienībai, galvenais priekšnosacījums darbībai šajā tirgū kļūst ISO 9000 standartu ieviešana uzņēmumā. Pēc Rietumu speciālistu novērtējuma 90% līgumu noslēgšanas gadījumos patērētājs pieprasa no piegādātājuzņēmuma apstiprinājumu kvalitātes sistēmas esamībai, atbilstoši ISO 9000 standartiem.

Lielie uzņēmumi pārejas apstākļos var izmantot ISO 9000 standartus, lai sasniegtu divus uzņēmuma attīstības mērķus: 1) iziešanu ārvalstu tirgos un līgumu slēgšanu; 2) efektīvu kvalitātes sistēmu izveidošanu un saglabāšanu.

Mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, kas orientējas uz vietējo tirgu, nav lietderīgi tērēt naudu dārgiem konsultantiem ISO 9000 standartu ieviešanai, bet jākoncentrē uzmanību uz kvalitatīvas produkcijas ražošanu. Taču, ņemot vērā, ka iekšējā tirgus situācija var mainīties, vai arī uzņēmums var sākt eksportu, mazo uzņēmumu kvalitātes sistēmu ieteicams veidot pēc iespējas atbilstošāku ISO 9000 standartiem.

Tādējādi, lai uzņēmumi varētu attīstīties pārejas apstākļos, kurus standartizācijas jomā raksturo Latvijas nopietna pievēršanās savas standartu sistēmas radīšanai, uzņēmējiem jau šobrīd ir iespēja savas darbības sakārtošanai kvalitātes jomā izmantot starptautiski atzītu kvalitātes sistēmu standartu ISO 9000. Pamatojoties uz to, var veikt produkcijas sertifikāciju, kurai ir jāsekmē rūpniecības attīstību Latvijā.

L.Ofkante, doktorante,
K.Didenko, Dr.oec. asoc. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

UZŅĒMUMU UZKRĀJUMU KLASIFIKĀCIJAS PRINCIPI

Rūpniecības uzņēmumu darbības rezultātu noteikšanai pārejas periodā svarīga loma ir uzkrājumu veidošanai. Uzkrājumi ir saistības, attiecībā uz kurām nav skaidrs vai nu to izdevumu apjoms, vai laiks, kad tās radīsies.

Dažādās ekonomiskās darbības jomās tiek izmantota atšķirīga metodika uzkrājumu veidošanai. Galvenie posteņi, kuriem parasti izveido uzkrājumus, ir:

- garantijas saražotajai produkcijai;
- saistības apkārtējās vides aizsardzībai;
- reorganizācijas izmaksas;
- saistības attiecībā uz neiztiesātām vai draudošām tiesas prāvām;
- turpmākajiem zaudējumiem, kas saistīti ar pamatdarbību;
- nākamā gada atvaļinājumu maksājumiem;
- atliktie nodokļi;
- šaubīgie debitori.

Visiem šiem posteņiem ir viena kopīga iezīme – nenoteiktība par attiecīgi prognozēto turpmāko izdevumu apjomu vai termiņiem. Tāpēc, pēc mūsu ieskatiem, no zinātniskās metodikas viedokļa un no praktiskā redzes viedokļa ir svarīgi noteikt uzkrājumu klasifikācijas principus, lai pārejas periodā varētu vadīt uzkrājumu efektīvu izmantošanu un samazināt minēto nenoteiktību.

Uzkrājumam paredzētajai summai vajadzētu būt visdrošākajai aplēsei tiem izdevumiem, kas būs nepieciešami to saistību dzēšanai, kas pastāv bilances sastādīšanas datumā.

Autori uzskata, ka uzkrājumu veidošanas pamatprincipi ir:

- finansu pārskati sniedz skaidru un patiesu priekšstatu par uzņēmuma līdzekļiem un saistībām;

- pasargā uzņēmuma apgrozāmos līdzekļus no to sadalīšanas īpašniekiem dividendēs.

Uzkrājumu klasifikācijas principi uzņēmumos ir atkarīgi no šādiem faktoriem: uzņēmējdarbības veida un riska; nodokļu politikas valstī; uzņēmuma iekšējās politikas.

Nosaukto principu un faktoru izmantošana veicinās uzņēmuma izaugsmi pārejas periodā.

I.Jansone, doktorante,
A.Magidenko, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

UZŅĒMUMA RESURSU KLASIFIKĀCIJA UN TĀS EKONOMISKĀ NOZĪME

Rūpniecības uzņēmumu attīstība pārejas periodā ir atkarīga no resursu nodrošinājuma un izmantošanas. Uzņēmuma darbība faktiski ir resursu pārstrāde, un tā peļņa ir resursu pārstrādes rezultāts. Uzņēmuma peļņa ir tā ekonomisko resursu izmantošanas rādītājs. Resursu izmantošanas analīzes mērķim var izmantot resursu klasifikāciju pēc dažādām pazīmēm. Pēc autoru domām klasifikāciju var izveidot pēc struktūras un laika faktora pazīmēm.

Ar ekonomiskajiem resursiem saprot visu veidu resursus, ko izmanto preču un pakalpojumu ražošanas procesā. Tie iedalās:

- dabas resursos (zeme, ūdens, meži, izrakteņi) – zeme;
- darba resursos (cilvēki ar savām spējām) – darbs;
- kapitāla resursos (nauda, ražošanas līdzekļi) – kapitāls;
- uzņēmējspējās - cilvēku spējas organizēt preču un pakalpojumu ražošanu;
- zinātnē – zinātnes un tehnikas progress.

Atkarībā no laika faktora resursi iedalās divās kategorijās: 1) pastāvīgie resursi; 2) mainīgie resursi. Pastāvīgie resursi ir resursi, kuru daudzumu īsā laika periodā nevar izmainīt ar mērķi paaugstināt vai samazināt izstrādes apjomu, piemēram, darbgaldi, iekārtas, ražošanas platības u.c. Mainīgie resursi ir resursi, kuru daudzumu īsā laikā var viegli izmainīt atkarībā no vēlmes palielināt vai samazināt izstrādes apjomu, piemēram, elektroenerģija, izejvielas, transporta pakalpojumi, darbaspēks, u.c.

Uzņēmuma pastāvīgo resursu daudzums nosaka tā ilglaicīgās iespējas jeb ražošanas mērogus – jo vairāk pastāvīgo resursu ir uzņēmuma rīcībā, jo lielāka ir tā ražotspēja. Izstrādi īslaicīgā laika periodā var izmainīt, samazinot vai palielinot mainīgos resursus, piesaistot tos pastāvīgiem resursiem. Lēmumu pieņemšanai par kāda resursa izmantošanas palielināšanu ražošanā uzņēmuma vadībai jāzina ne tikai, kā papildu resurss ietekmēs uzņēmuma ienākumus, bet arī, kā papildu resursu iegāde un izmantošana ietekmēs izmaksu palielināšanos.

Starpība starp resursu nodrošināšanu un izmantošanu ir faktisko resursu rezerve, kuru vadīšana ir svarīgs uzdevums. Resursu klasifikācija un to rezervju vadīšana veicinās uzņēmumu attīstību tirgus apstākļos.

J.Reiters, Dr.oec. docents
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

MAZO UN NELIELO UZŅĒMUMU NOZĪME LATVIJAS REPUBLIKAS POLITISKĀS STABILITĀTES VEIDOŠDANĀ

Pētījumu mērķis ir mazo, vidējo un sīko uzņēmumu stratēģiskas attīstības organizēšana un valstiskas atbalstīšanas aktivizēšana.

Šī stratēģija ir atzīta visās attīstītajās pasaules valstīs, kurās regulāri un vienmozīmīgi tiek veikti dažādi pasākumi, lai veicinātu mazo un nelielo uzņēmumu darbības aktualizēšanu. Līdz ar to droši var apgalvot, ka arī Latvijā valsts demokrātiski politiskā stabilitāte ir atkarīga tieši no šīs uzņēmējdarbībā iespējami nodarbināto iedzīvotāju daļas.

Šī, mazajos, nelielos un sīkajos uzņēmumos iesaistītā iedzīvotāju daļa ar savu tiešo darbu uzņēmējdarbībā vai, nodarbojoties papildus savam pamatdarbam, ar saražoto produkciju un pakalpojumiem gandrīz apmierina iekšzemes tirgu, t.i., to tirgus daļu, kuru investīciju kapitālam neatmaksājas piesaistīt sev.

Pie ***mazajiem*** uzņēmumiem varam pieskaitīt individuālos (ģimenes) uzņēmumus, vidējas un nelielas zemnieku un zvejnieku saimniecības, kurām ir stabils ražošanas cikls un kuras spēj nodrošināt iztikas līdzekļus visiem šajā darbā aizņemtajiem darbiniekiem vismaz viena gada garumā. Par ***nelielu*** uzņēmumu varam uzskatīt tādu uzņēmējdarbības veidu, kuram ir stabils ražošanas cikls un kas spēj nodrošināt iztikas līdzekļus visiem šajā darbā aizņemtajiem ilgāku laika periodu. Par ***sīku*** uzņēmumu varam nosaukt jebkuru no iepriekš minētajiem uzņēmumiem, taču to ražošanas cikls nav stabils, un tie nespēj ar savu darba rezultātu nodrošināt iztikas līdzekļus visiem šajā darbā aizņemtajiem. Parasti tie kalpo par papildu ienākumu avotu ģimenes materiālā stāvokļa uzturēšanai virs nabadzības robežas. Daudzos gadījumos tas ir arī ģimenes vienīgais iztikas avots, it sevišķi laukos.

Secinājumos var apgalvot, ka, pirmkārt, Latvijā vēl ir iespējams veikt pietiekoši daudz organizatorisku pasākumu pat bez papildu naudas līdzekļu piesaistīšanas, tikai veicinot uzņēmēju iniciatīvas aktivizēšanos. Otrkārt, Latvijā praktiski neeksistē profesionāli konsultatīvi dienesti mazo, nelielo un sīko uzņēmumu ekonomiskās mērķtiecības pamatošanai. Pasaulē šādu pieredzi plaši izmanto, kad bankās noformē kredītu pirms uzņēmējdarbības sākšanas. Treškārt, valstī ir jāsakārto īpašuma tiesību dokumentārās atbilstības vienkāršošana, savlaicīga un pietiekami ātra to noformēšana.

L.Ribickis, Dr.habil.sc.ing. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

INOVĀCIJU POLITIKAS REALIZĀCIJAS ASPEKTI LATVIJAS AUGSTSKOLĀS

Latvijas Republikas Izglītības un Zinātnes ministrija 1993.gadā izstrādāja koncepciju par zinātņietilpīga biznesa atbalsta struktūrām. Tai pašā gadā tika nodibināts Latvijas Tehnoloģiskais centrs, kura galvenais uzdevums ir transformēt Latvijas Zinātņu akadēmijas zinātniski pētnieciskās laboratorijas par high-tech uzņēmumiem un atbalstīt to darbību sākuma periodā.

Pie Rīgas Tehniskās Universitātes un Latvijas Universitātes 1996. gadā tiek nodibināts Latvijas Tehnoloģiskais parks kā bezpeļņas organizācija sabiedrība ar ierobežotu atbildību ar mērķi aktivizēt Latvijas universitātēs un augstskolās izstrādāto jauno produktu un tehnoloģiju ieviešanu tirgū caur privātā un valsts biznesa struktūrām. Inovāciju darbības pamatā ir trīs stūrakmeņi: idejas avots (universitāšu zinātniskais potenciāls); finansiālais nodrošinājums (augsta riska fondi: "start-up", "spinn-of" utt.); infrastruktūra un menedžments (Tehnoloģiskā biznesa inkubators, Tehnoloģiskais parks vai centrs utt.).

Zinātņietilpīgu biznesu uzsākot attīstības fāze ir ilgstošāka un papildus finansējums parasti nepieciešams 2...3 gadus, lai pārvarētu zināmo "nāves ieleju". Mūsu valstī palīdzību mazo un vidējo uzņēmumu atbalstam šajā gadījumā grūti atrast. Zinātņietilpīgs bizness ir cieši saistīts ar intelektuālo īpašumu un tā aizsardzību un novērtēšanu. Patreizējās valsts aktivitātes šajās jomās ir novedušas pie tā, ka zinātnieku izgudrojumi ir vāji aizsargāti un vairums no tiem netiek pat patentēti. 1998. gadā valdība izskatīja koncepciju par inovatīvu darbību Latvijā, bet 1999. gada valsts Nacionālā plānā ir paredzēts palielināt atbalstu jaunu tehnoloģiju un produkcijas izstrādātājiem, veidot inovatīvās darbības atbalsta struktūru, kā arī izstrādāt valsts politiku inovāciju jomā.

Latvijas Tehnoloģiskais parks izstrādā zinātņietilpīgas produkcijas katalogus latviešu un angļu valodā tādējādi veicot marketingu universitāšu un pētniecīsko institūtu jaunajām idejām un tehnoloģijām. Veidojas universitāšu tehnloģisko menedžeru tīkls, kura uzdevums ir ātri un precīzi veikt informācijas analīzi un apmaiņu ar aktīvi strādājošiem zinātniekiem un uzņēmumiem kā Latvijā tā ārzemēs. Jauno ražošanas tehnoloģiju ieviešanas atbalstam Latvijas Tehnoloģiskajā parkā sadarbībā ar Zviedrijas uzņēmumu *Reglertekniska Ingenjorsbyran AB* ir izveidots industrijas speciālistu apmācības laboratoriju komplekss "Regulēšanas tehnikas centrs", kurā jau tā darbības pirmajā gadā sertifikātus ieguvuši 42 speciālisti no dažādiem uzņēmumiem.

A.Magidenko, Dr.habil.oec. profesors,
G.Gertners, Dr.oec. docents
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

INOVĀCIJU EKONOMISKĀS PAMATOŠANAS PRINCIPI PĀREJAS PERIODĀ

Inovācijas ir viens no ražošanas attīstības svarīgākajiem faktoriem, kas nosaka produkcijas konkurētspējas līmeni. No tā izriet inovāciju ekonomiskās pamatošanas problēmas aktualitāte, kas, pēc autoru domām, veicama, ievērojot šādus principus:

- ***inovāciju mērķa*** (nolūka) princips. To nosaka atbilstoši inovāciju veidu klasifikācijai, kas savukārt ļauj veikt pamatošanas metodes izvēli un novērtēt to nozīmīgumu no izmaksu, produkcijas kvalitātes un ienesīguma viedokļa attiecīgajā prioritāšu izvietošanas sistēmā;
- ***jaunievedumu vairākvariantu izstrādāšanas*** princips, kas ļauj izvēlēties ekonomiski izdevīgāko variantu;
- iekšējās un ārējās vides ***daudzfaktoru rakstura ievērošanas*** princips, izdalot laika faktoru;
- ***variantu paātrinātas novērtēšanas*** princips, kas dod iespēju padarīt pamatojumu ekonomiski attaisnotu no laika un izmaksu viedokļa;
- vērtējumu ***neapšaubāmības*** un ***salīdzināmības*** princips;
- ***kvalitatīvo raksturojumu ievērošanas*** princips, izmantojot standartus ISO-9000;
- tehnisko, tirgus, ražošanas un ekspluatācijas ***kritēriju vienotības*** princips, kas pamatojas uz resursu taupīšanu un patērētāju prasību apmierināšanu;
- ***stratēģiskā virziena dominēšanas*** princips inovāciju tirgzinībā;
- uz sistēmisku pieeju balstīts ***vērtējumu modelēšanas*** princips;
- ***pamatošanas procesa nepārtrauktības*** princips, ievērojot diskontēšanu un dažādu faktoru iespaida precizēšanu, tostarp tādu kā inflācijas, pieprasījuma dinamikas, likumdošanas nestabilitātes u.c.

Ekonomiskās pamatošanas metodoloģijas veidošana, ievērojot minētos principus, veicinās pietiekami precīzu un ekonomiski attaisnotu inovāciju darbības lēmumu pieņemšanu, kuru mērķis ir rūpniecības uzņēmumu attīstības nodrošināšana.

E.Gaile, doktorante,
A.Magidenko, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

TIRGZINĪBAS NOZĪME RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBĀ

Viens no Latvijas ekonomikas svarīgākajiem uzdevumiem ir atjaunot rūpniecisko ražotni ar mērķi veidot attīstītu patērētāju tirgu. Šāda procesa attīstības prognozēšana ir sarežģīta, ja tā tiek balstīta tikai uz ražošanas pagātnes pieredzi. Par pamatotu pieeju var kļūt tirgzinības lomas novērtēšana rūpniecības attīstībā un īpaši pieprasījuma un pārdošanas veicināšanas modeļu izmantošana.

Latvijas rūpniecības attīstība un iespējamā pāreja no ražotāja uz patērētāja tirgu ir saistīta ar tādiem būtiskiem faktoriem kā ekonomisko rādītāju stabilizācija, Latvijas gatavība pievienoties Eiropas Savienības valstu saimei, Eiropas tirgus attīstības tendences u.c. savstarpēji atkarīgiem parametriem.

Tirgzinība tiek uzskatīta par ražošanas nozīmīgu sastāvdaļu. Latvijas brīvvalsts attīstības sākumposmā par daudzu ražošanas uzņēmumu likvidācijas cēloni varēja uzskatīt vairāku likumsakarību kopumu, tajā skaitā to, ka uzņēmumos neeksistēja tirgzinības un tirgvedības dienesti vai to kompetences līmenis bija neatbilstošs. Latvijā pašlaik esošie rūpniecības uzņēmumi tikai daļēji izmanto tirgzinības un tirgvedības teoriju, un mazs ir to uzņēmumu skaits, kas praktiski to lieto praksē. Latvijā prognozētā rūpniecības attīstība pilnveidos un palielinās šīs zinātnes attīstību, tādējādi palielināsies to uzņēmumu skaits, kas sniedz ar tirgzinību un tirgvedību saistītos pakalpojumus, pieaugs šīs nozares speciālistu skaits.

Rūpniecības produkcijas pieprasījuma un pārdošanas veicināšanai autori piedāvā izmantot modeļus, kas ir izstrādāti, salīdzinot pieprasījuma (pārdošanas) apjoma un vēlmes – nepieciešamības novērtējuma savstarpējās attiecības. Attēlojot šos parametrus koordinātu sistēmā, nosakām preces atrašanās vietu tajā un, atbilstoši šai vietai, tiek ieteikti situācijas risinājuma varianti, kas vērsti uz pieprasījuma pēc preces vai pārdošanas apjoma palielināšanu.

Modeļu izmantošana nodrošina uzņēmuma stratēģisko mērķu kvalitatīvu un pamatotu sasniegšanu, līdzekļu plānveida pamatotu izmantošanu un ekonomisko mērķu īstenošanu.

Tirgzinībai ir jākļūst par instrumentu ikvienā, īpaši maza un vidēja mēroga ražošanas uzņēmumā, kas iesāk un pabeidz produkcijas ražošanas un realizācijas ciklu.

P.Vilks, doktorants
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

KONKURĒTSPĒJĪGAS PRODUKCIJAS RAŽOŠANA TIRGUS EKONOMIKAS APSTĀKĻOS

Tirgus ekonomikas apstākļos svarīgs uzdevums ir definēt galvenos konkurētspējas rādītājus, kas objektīvi varētu atspoguļot uzņēmuma konkurētspējas līmeni ilgākā laika periodā un ļautu analizēt iespējamās uzņēmumu konkurētspējas paaugstināšanas metodes.

Konkurētspējīgas produkcijas ražošana un konkurētspējīgu pakalpojumu sniegšana ir priekšnoteikums uzņēmuma darbības efektivitātei, tā rentabilitātes nodrošināšanai, attīstības iespējai un stabilai ilgtermiņa darbībai, kam būtu jānodrošina neto apgrozījuma pieaugums ilgtermiņa periodā.

Uzņēmuma konkurētspēju nav iespējams novērtēt absolūtos skaitļos, tomēr relatīvās vērtībās to atspoguļo šādi rādītāji:

- uzņēmuma tirgus daļa konkrētajā tirgū, izteikta procentuālā attiecībā pret visu noteiktās preces apjomu tirgū;
- uzņēmuma rentabilitātes rādītāji;
- neto apgrozījuma pieauguma dinamika īstermiņa un ilgtermiņa periodā;
- eksporta apjoma dinamiskie rādītāji;
- uzņēmuma kapitalizācija jeb tirgus vērtība fondu biržā un tās dinamiskie rādītāji (pie nosacījuma, ka uzņēmums darbojas kā publiska akciju sabiedrība);
- tirgu diversifikācija jeb riska sadales principu īstenošana uzņēmējdarbībā.

Šie ir galvenie parametri, kas raksturo uzņēmuma konkurētspēju noteiktā laika periodā. Būtiski ir piebilst, ka konkurētspēju nav iespējams novērtēt īstermiņā vai kādā noteiktā momentā, bet šo vērtējumu, ņemot vērā visus minētos kritērijus, ir jāveic dinamiskā aspektā vidējā vai pat ilgtermiņa periodā.

Aplūkojot ražošanas faktorus, var identificēt tās nozares un tās preces vai pakalpojumus, kurus Latvijā pašreiz ir iespējams saražot konkurētspējīgus. Tas izriet no atsevišķu faktoru izmaksu īpatsvara kopējās ražošanas izmaksās.

Var secināt, ka konkurētspēju kā valsts, tā atsevišķu nozaru un uzņēmumu līmenī nodrošinās visefektīvākais ražošanas faktoru sadalījuma īpatsvars produktu vai pakalpojumu pievienotajā vērtībā.

A.Greitāns, doktorants,
A.Magidenko, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

MAZĀ UZŅĒMUMA TIRGZINĪBAS IZSTRĀDĀŠANAS UN ĪSTENOŠANAS PAMATI PĀREJAS PERIODĀ

Latvijas ekonomikā, tostarp arī rūpniecībā, galvenā nozīme ir mazajiem un vidējiem uzņēmumiem (MVU), kuri pēc mūsu novērtējuma ražo līdz 80% produkcijas un pakalpojumu. Tādēļ jāpievērš uzmanība, cik lielā mērā klasiskā tirgzinības teorija, kas ir veidota, balstoties uz lielo uzņēmumu (LU) pieredzi, atbilst MVU vajadzībām.

Galvenā īpatnība klasiskā tirgzinības modeļa lietošanai MVU, atšķirībā no LU, ir visu resursu veidu, bet jo īpaši – finansu resursu ierobežotība. Līdz ar to, izstrādājot tirgzinības kompleksu (klasiskajā tirgzinībā – t.s. 4'P), MVU īpašniekiem un vadītājiem ir jārēķinās ar pašu spēkiem, zināšanām un pieredzi, veicot nepieciešamos pētījumus un aprēķinus, plānojot tirgzinību kompleksu un īstenojot to. Pārejas ekonomikas apstākļos, veidojot tirgzinību plānus, MVU papildu grūtības rada publiski pieejamās informācijas ierobežotība un uzticamība, kā arī konsultāciju, tostarp valsts finansēto MVU atbalstīšanas institūciju veidā, ierobežotā pieejamība.

Galvenās īpatnības tirgzinības kompleksā un tā īstenošanā:

1. **Produkts** (product). MVU var aizpildīt tirgus nišas, kas LU nav interesantas. MVU produktu pielāgošanas spējas parasti ir augstākas kā LU.
2. **Cena** (price). MVU ir jāizvairās no cenu konkurences ar LU un jāīsteno diferenciācijas vai nišas stratēģija.
3. **Preces virzīšana** (promotion). MVU līdzekļi parasti ir pārāk ierobežoti, lai izmantotu visus tradicionālos virzīšanas līdzekļus. MVU ir jābūt asprātīgākiem produktu virzīšanā, un jāprot izvēlēties, kur koncentrēt savus resursus.
4. **Vieta** (place). Tā kā MVU bieži vien paši pārdod savus produktus beigu lietotājiem un piegāžu apjomi ir nelieli, tad to atkarība no labi izveidotiem piegādes kanāliem ir mazāka kā LU.

Pārejas ekonomikas apstākļi rada MVU vairākas priekšrocības: nepiesātinātā tirgū ir vieglāk pārdot savus produktus, bieži nav nepieciešamības izgudrot ko jaunu, jo var pārņemt ārzemju pieredzi, klienti bieži vien ir mazāk kritiski un pielaidīgāki pret kļūdām un nepilnībām.

MVU, izstrādājot un realizējot savu tirgzinības programmu, ir jāievēro īpatnības, ko rada atšķirības no LU un pārejas ekonomikas apstākļi.

I.Bruksle, doktorante,
N.Gode, Dr.oec. docente
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

CENU VEIDOŠANAS MEHĀNISMS PĀREJAS PERIODĀ

Pētījuma mērķis ir aplūkot cenas veidošanas mehānismu, lai noteiktu cenu, kas nodrošinātu:

1) rentabilitāti;

2) konkurences spēju.

Paredzēts arī izanalizēt izpētes procesus ekonomiski izdevīgas darbības virzienam, kas atbilst pieprasījuma attīstībai tirgū.

Pārejas perioda apstākļos firmas meklē savu tirgus nišu, kas bieži ir saistīta ar ekonomiskās darbības profila maiņu, papildu iespēju apguvi. Ekonomiskās darbības rezultātus atspoguļo kopējā peļņa un tai jābūt pietiekamai, lai veidotu investīciju rezerves. Svarīga loma ir cenai, kas sekmē peļņu un konkurētspēju, kas labākajā gadījumā ir zemāka, bet sliktākajā – vienāda ar konkurentu cenu.

Jāpaaugstina cenas veidošanas zinātniskais pamats, jo ražotāja cena var neatbilst patērētāja cenai. Nosakot cenu, jāņem vērā izmaksu, vērtības un konkurences principi. Atsevišķos konkurences vai ražošanas noslodzes palielināšanas gadījumos var tikt paredzēta absolūtā cenas robeža. Veidojot savu cenu struktūru, ir jāizstrādā dažādi nosacījumi, kas pilnveido cenu (atlaides, kredīti, apmaksa). Tas ir nākamais solis konkurētspējīgas cenas izveidei pārejas apstākļos.

G.Oļevskis, Dr.habil.oec. profesors
Latvijas universitāte,
Latvija

INVESTĪCIJU PIESAISTES KRITĒRIJI

Perspektīvākais investīciju avots Latvijas ekonomikai ir ārzemju investoru nauda. Pašmāju uzņēmēji nav kļuvuši par galvenajiem kapitāla ieguldītājiem Latvijas ekonomikā, dodot priekšroku naudas ieguldīšanai riskantās, bet augsti ienesīgās spekulācijās ar vērtspapīriem pasaules, galvenokārt, Krievijas tirgū.

Lielākās ārzemju investīcijas ražošanas sfērā ir ienākušas ķīmiskajā, kokapstrādes, celtniecības materiālu, kā arī pārtikas produktu ražošanā. Viens no perspektīvākajiem investīciju projektiem varētu būt celulozes rūpnīcas celtniecība Jēkabpils rajonā. Šis projekts varētu nodrošināt daudzas darba vietas, dotu iespējas pilnīgāk izmantot vietējo mazvērtīgo koksni. Ekoloģiskās problēmas arī iespējams atrisināt, taču tās var rasties elektroapgādes jomā.

Viens no iespējamiem ārzemju investīciju virzieniem varētu būt lauksaimniecības produktu pārstrāde. Var pieņemt, ka ārzemju investori uzskatīs par iespējamu palielināt ieguldījumus Latvijas pārtikas rūpniecības modernizācijā ar šādiem nosacījumiem:

- ja šo uzņēmumu produkcijai būs augsta kvalitāte un tā tiks saražota pietiekamā apjomā;
- ja Latvijas pārtikas produktu importētāju tirgus būs pietiekami liels un aizsargāts;
- ja enerģētiskie resursi būs pieejami par pieņemamām cenām.

Šie investīciju piesaistes kritēriji var būt izmantojami, izvērtējot arī citu nozaru investīciju piesaistes perspektīvas. Pieņemot investīciju lēmumus, jāņem vērā, ka tādās nozarēs kā ķīmiskā, celtniecības materiālu u.c. galvenais kritērijs būs enerģijas nodrošinātības jautājums.

I.Pucens, Dr.oec. docents
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

ĀRVALSTU INVESTĪCIJU PIESAISTĪŠANAS PROBLĒMAS

Latvijas rūpniecības attīstība lielā mērā ir atkarīga no ārvalstu investīcijām un eksporta iespējām. Ārvalstu ieguldījumu piesaistīšanas nepieciešamību nosaka finanšu resursu un jaunu tehnoloģiju trūkums, nepietiekams darba vietu skaits, kā arī valsts drošības apsvērumi. Lai varētu sekmēt investīciju pieplūdi, jāpēta tās ierobežojošie faktori, potenciālo ieguldītāju motivācija un lēmumu pieņemšanas process.

Lai nonāktu līdz reāliem ieguldījumiem kādā objektā, investētājs veic vairākpakāpju lēmuma pieņemšanas procesu:

1) piemērotu investīciju projektu meklēšana vai izstrādāšana;
2) projektu atlase pēc sākotnējās novērtēšanas;
3) finanšu analīze un galīgā novērtēšana;
4) lēmuma pieņemšana par projekta īstenošanu.

Lai potenciālie ārvalstu ieguldītāji varētu izvērtēt investīciju iespējas Latvijā, nepieciešams sniegt tiem informāciju par esošajiem projektiem vai arī radīt interesi par līdzdalību jaunu izstrādāšanā.

Nākamās divas fāzes prasa arvien pieaugošu informācijas daudzumu, kas saistās ar papildu darbu un izmaksām. Nepieciešams apgādāt potenciālos investētājus ar informāciju par tehniskiem jautājumiem, resursu cenām un tirgus pētījumu rezultātiem. Diemžēl, jau otrajā stadijā bieži tiek atmesti ne tikai tehniski nerealizējami un acīmredzami nerentabli projekti, bet arī pēc neekonomiskiem kritērijiem (sociāliem, psiholoģiskiem, juridiskiem u.c.) nedroši un nepieņemami varianti, kas par tādiem bieži tiek atzīti subjektīvi. Tikai projektam nonākot trešajā fāzē, tiek veikti precīzi ekonomiskie aprēķini. Investīciju piesaistītājam svarīgi palielināt sava projekta iespējas nonākt šajā stadijā.

Objektīvie kritēriji raksturo patieso stāvokli valstī, nozarē un uzņēmumā, un tos iespējams iespaidot tikai ilgākā laika periodā, veicot izmaiņas likumdošanā, uzlabojot ekonomisko stāvokli, cīnoties ar birokrātiju, korupciju u.tml. Savukārt subjektīvie kritēriji ir atkarīgi no lēmuma pieņēmēja. Tos var iespaidot, informējot potenciālos investētājus un veidojot pozitīvu attieksmi. Šos faktorus var ietekmēt gan līdzekļu piesaistītājs, izmantojot savus darījumu kontaktus ārzemēs, gan valstiskas un nevalstiskas organizācijas, veidojot Latvijas tēlu vai kādas nozares imidžu. Šim nolūkam nepieciešamie līdzekļi un laiks neapšaubāmi ir mazāki nekā objektīvo faktoru uzlabošanai nepieciešamie.

O.Kotova, doktorante
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

ĀRVALSTU INVESTĪCIJU PIESAISTES PROBLĒMAS LATVIJĀ

Viens no galvenajiem faktoriem, kas stimulē ekonomisko attīstību valstī, ir investīcijas. Pārejas periodā iekšzemes investīciju apjoms ir nepietiekams, lai panāktu stabilo ekonomisko izaugsmi visās tautsaimniecības nozarēs. Tieši tāpēc šajā periodā lielā nozīme ir ārvalstu investīcijām.

Sākot ar neatkarības atgūšanu līdz 1998. gadam Latvijā kopumā ir ienākuši Ls 2393,3 milj. ārvalstu investīciju veidā. Ar katru gadu investīciju pieauguma tempi paaugstinās. Būtisks investīciju pieaugums Latvijā bija 1996. un 1997. gadā (pieauguma tempi pārsniedza 20%). 1998. gadā, salīdzinājumā ar 1997. gadu, investīciju apjomi Latvijas tautsaimniecībā turpināja pieaugt, bet ar mazākiem tempiem (pieaugums bija 3,6%). 1998. gadā, salīdzinājumā ar 1995. gadu, nefinansu investīcijas Latvijā pieauga par 159%, tostarp rūpniecībā – par 125% un pakalpojumu sfērā – par 192%. Tātad pārsvarā tiek investēts pakalpojumu nozarēs.

Investīciju pieauguma tempa samazinājumam bijuši vairāki iemesli. Pirmkārt, pamatā beigusies privatizācija, bet atlikušo lielo uzņēmumu privatizācija kavējas. Otrkārt, negatīvu ietekmi ir atstājusi arī Krievijas un visas pasaules finansu krīze, padarot investorus piesardzīgākus. Treškārt, pērn Latvijā bija parlamenta vēlēšanas un ilgi tika veidota jaunā valdība, un šādā nenoteiktā politiskā situācijā parasti samazinās investīciju pieplūde.

Lielākā daļa ārvalstu investīciju ir ienākusi privatizācijas rezultātā. Tā kā privatizācijas process atrodas beigšanas stadijā, tad valstī ir nepieciešams radīt investīcijām īpaši pievilcīgu vidi. Bet pagaidām pastāv šķēršļi, kas kavē ārvalstu uzņēmumu normālu darbību un investīciju pieplūdumu Latvijā. Būtiskākie šķēršļi: infrastruktūras nesakārtotība, kvalificēta darbaspēka trūkums, tiesiskās problēmas, birokrātija, korupcija u.c.

Ilgtermiņa ekonomiskas izaugsmes nodrošināšanā lielā nozīme ir rūpniecībai. Tāpēc ir svarīgi piesaistīt investīcijas tieši šajā tautsaimniecības nozarē. Latvijas valdībai un uzņēmējiem ir nepieciešams cieši sadarboties, lai atrisinātu investīciju piesaistes problēmas, izstrādājot konkrētus priekšlikumus uzņēmējdarbības vides uzlabošanai, to ieviešanai un uzraudzībai, lai konkrētie priekšlikumi tiktu īstenoti tādā veidā, kādā tie izstrādāti.

I.Geipele, Dr.oec. docente
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

RŪPNIECISKĀ LĪZINGA NOZĪME EKONOMISKĀS IZAUGSMES SEKMĒŠANĀ UN KONKURĒTSPĒJAS UZLABOŠANĀ

LR Ekonomikas ministrijas ziņojumā par Latvijas tautsaimniecības attīstību norādīts, ka gandrīz visās rūpniecības nozarēs ir sarukuši ražošanas apjomi. 1998. gada beigās izlaide bija zem 1995. gada līmeņa. 1999. gada pirmajā pusgadā tikai dažās nozarēs izlaides apjomi bija 1998. gada atbilstošā perioda līmenī. Kopējais Latvijas rūpniecības nozaru ražošanas apjoma pieauguma temps 1998. gadā, salīdzinoši ar 1996. gadu, ir samazinājies par 3,4%. Tā kā rūpniecības attīstība ir atkarīga no vairākiem faktoriem, tad pašlaik tirgus ekonomikas apstākļos priekšplānā izvirzās ekonomiskās izaugsmes un konkurētspējas uzlabošanas problēmas. Par problēmas risinājumu jāuzskata tādu augstu tehnoloģiju nozaru attīstīšana kā ķīmiskās rūpniecības nozares, speciālo darba galdu, telekomunikāciju iekārtu, medicīnisko un optisko iekārtu, mērinstrumentu ražošana. Taču Latvijā pašreizējā situācijā ne ražošanas, ne pieprasījuma līmenis nav uzskatāms par pietiekošu, tādēļ par vienu no Latvijas rūpniecības nozaru attīstības instrumentiem uzkatāms ***līzings***.

Līzings *var sekmēt ne tikai saražotās konkurētspējīgās produkcijas, kuru šobrīd ieved no ārvalstīm, noietu, bet arī šādas produkcijas rūpnieciskās ražošanas atjaunošanu Latvijā,* ja līzingu izmanto kā investīciju finansēšanas instrumentu, apgrozāmo līdzekļu ekonomisko atjaunotāju un rūpnieciskās ražošanas aktīvu attīstīšanas iespēju radītāju. Pasaules pieredzē līzingu atzīst par vienu no galvenajiem rūpniecisko pamatlīdzekļu investēšanas, kā arī mazā un vidējā biznesa atbalstīšanas veidiem. Minēto līzinga iespēju izmantošanai vietējā tirgū nepieciešams paplašināt esošos līzinga darījumus, tajos iekļaujot un attīstot tā saucamo ***rūpniecisko līzingu***. Latvijā pašlaik līzingu galvenokārt izmanto noieta veicināšanai.

Neskatoties uz līzinga darījumu attīstības ievērojamiem augšanas tempiem, Latvijā tie vēl nav kļuvuši par tā saucamajiem tradicionālajiem darījumiem, jo to mērogi jūtami atpaliek no potenciālajām iespējām. Tā kā līzinga darījumu attīstības vēstures pētījumi pasaules valstīs apliecina līzinga neapšaubāmo nozīmi valstu un uzņēmumu ekonomisko krīžu pārvarēšanā, kā arī efektīva un ienesīga darba īstenošanā, atjaunojot pamatkapitālu, izmantojot jauno tehnoloģiju iespējas ar jauna, progresīva aprīkojuma palīdzību, tad, tālāk attīstot līzinga darījumus, *rūpnieciskajam līzingam* paveras plašas iespējas kļūt par ekonomikas attīstības un stabilizācijas instrumentu Latvijā.

A.Ādamsons, doktorants,
K.Didenko, Dr.oec. asoc. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA TIRGUS ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS LATVIJĀ

Nekustamā īpašuma tirgus analīzes mērķis ir parādīt nekustamā īpašuma tirgus pašreizējo situāciju, akcentēt tā aktivitātes pozitīvos un negatīvos aspektus un ieskicēt nekustamā īpašuma nozares attīstības tendences, prioritātes un risinājuma variantus.

Latvijas nekustamā īpašuma tirgus ar katru gadu kļūst ar vien aktīvāks un stabilāks. Nekustamā īpašuma cenas, salīdzinot ar pagājušo gadu, ir nedaudz pieaugušas, savukārt nomas maksas ir palikušas iepriekšējā līmenī.

Latvijā ik gadu palielinās veikto celtniecības darbu apjomi un nekustamā īpašuma tirgū ieguldītie investīciju apjomi. Apmēram 80% no šiem apjomiem ir novirzīti komerciāla rakstura īpašumu celtniecībai, rekonstrukcijai un labiekārtošanai. Investora izvēli par labu komercobjektiem nosaka pietiekami ātrais investīciju atmaksāšanās periods (5...7 gadi) un pievilcīgā investīciju rentabilitāte (10...32%), kā arī nosacīti labvēlīgā ārvalstu investīciju vide.

Tomēr, neskatoties uz iepriekš minēto, būtiska nekustamo īpašumu tirgus aktivizācija un tālāka izaugsme nav iespējama bez valsts līdzdalības un atbalsta, realizējot izstrādāto "Mājokļu kreditēšanas attīstības programmu". Aptuveni 80% no visiem darījumiem ar nekustamiem īpašumiem ir saistīti ar mājokļu tirgus segmentu. Pašreizējā situācijā iedzīvotāju nodrošinājums ar dzīvojamo platību ir neapmierinošs gan kvalitatīvā, gan kvantitatīvā nozīmē un ievērojami atpaliek no Eiropas Savienības standartiem. Strauji ir samazinājies dzīvojamā fonda celtniecības apjoms pilsētās, kas pēdējos gados praktiski ir vienāds ar mājokļu būvniecības apjomiem laukos. Turklāt Latvijas dzīvojamais fonds ar katru gadu pasliktinās un samazinās, jo nenotiek nepieciešamie ēku rekonstrukcijas un sanācijas darbi, bet daļu no dzīvojamā fonda pārveido par komercdarbības objektiem. Latvijā savrupmājās dzīvo tikai 4...5% no iedzīvotājiem.

Nekustamā īpašuma tirgus attīstību varētu sekmēt valsts izstrādātā un atbalstītā hipotekāro un mājokļu kreditēšanas attīstības programma, kā arī izstrādājot un ieviešot valsts atbalsta programmu, kuras ietvaros iedzīvotājiem piedāvātu nodokļu atvieglojumus, nodrošinājumu garantijas un kredītsubsīdijas. Jāsakārto arī likumdošanas bāze, lai investoriem būtu izdevīgi ieguldīt finansējumu nekustamo īpašumu attīstībā un esošā dzīvojamā fonda pilnveidošanā.

I.Priede, doktorants
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

RŪPNIECĪBAS UZŅĒMĒJDARBĪBAS ATTĪSTĪBAS VEICINĀŠANAS ASPEKTI LATVIJAS REPUBLIKAS LIKUMDOŠANAS AKTOS PAR FINANŠU PĀRSKATU SAGATAVOŠANU

Pētījuma pamatuzdevums ir atklāt Latvijas Republikā spēkā esošos normatīvos aktus un tos administrējošās institūcijas, kas reglamentē uzņēmējdarbības rezultātu atspoguļošanu finanšu pārskatos, ar mērķi veikt secinājumus par konstatētajiem trūkumiem un izteikt priekšlikumus to efektīvai novēršanai.

Referātā ir analizētas divas pamatproblēmas: 1) spēkā esošo likumdošanas aktu nepilnības; 2) juridisko normu racionālas administrēšanas, kontroles un izskaidrošanas mehānisms.

Aplūkojot Latvijas Republikā spēkā esošo normatīvo aktu attīstības vēsturi kopš 1991. gadā atjaunotās valstiskās neatkarības, lielu vērību autors ir pievērsis augstāk minēto normu saskaņotībai ar starptautiskajiem grāmatvedības standartiem (SGS), jo, kā tas minēts LR Augstākās Padomes 1991. gada 23. decembra lēmumā, LR Ministru Padomei līdz 1992. gada 31. janvārim būtu bijis jāsagatavo šādas darbības programmas: "LR finansiāli ekonomisko darbību regulējošo likumu ieviešana" un "Starptautiskajiem grāmatvedības standartiem atbilstošu LR grāmatvedības uzskaites un pārskata sistēmas ieviešana".

Autors paralēli ir akcentējis sarežģītos grāmatvedības un uzskaites reglamentējošo aktu kontroles un izskaidrošanas mehānismus, kādi pašlaik pastāv valstī.

Saskaņā ar veiktajiem pētījumiem ir radušies šādi secinājumi: valsts likumos nav atrodami skaidrojumi vai norādījumi par atsevišķu darījumu atspoguļošanu finanšu pārskatos; esošās likumdošanas normas pieļauj atkāpju iespējas attiecībā uz saskaņotību ar SGS; valsts iestāžu pilnvaras un pienākumi pieļauj funkciju dublēšanās iespējas. Minētās nepilnības piespiež uzņēmējsabiedrības sagatavot divus finanšu pārskatu versijas – atbilstoši Latvijas Likumdošanas aktiem un atbilstoši starptautiskajiem grāmatvedības standartiem. Ierosinājumi: 1) vienas neatkarīgas un nevalstiskas institūcijas izveide, kuras galvenie pienākumi būtu grāmatvedības un uzskaites likumdošanas normu izstrāde un saskaņošana ar starptautiskajiem grāmatvedības standartiem, rodot iespēju izvairīties no neskaidrībām attiecībā uz minēto normu neatbilstību starptautiskajiem grāmatvedības standartiem; 2) vienas valsts iestādes pilnvarošana veikt nodokļu un nodevu kontrolējošo un skaidrojošo funkciju izpildi, novēršot vairāku institūciju atbildību par vienu un to pašu pienākumu pildīšanu.

G.Bērziņš, doktorants,
N.Baranovskis, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

VĒRTSPAPĪRI – FINANSU RESURSU AVOTS UZŅĒMUMU ATTĪSTĪBAS NODROŠINĀŠANAI

Jebkurā nozarē, tostarp arī rūpniecībā viens no veiksmīgas attīstības nosacījumiem pārejas periodā ir ilgtermiņa investīciju nepieciešamība tehnoloģiju, iekārtu un ražošanas procesu attīstības un pilnveidošanas nodrošināšanai. Izmantojot vērtspapīru tirgus piedāvātās iespējas, vidējiem un lielajiem uzņēmumiem ir iespējams iegūt nepieciešamos finansu resursu avotus.

Vērtspapīru tirgū nonāk ievērojama visas sabiedrības nacionālās bagātības daļa, kas arī nosaka vērtspapīru lielo nozīmi, dodot iespēju iegūt nepieciešamo ilgtermiņa kapitālu ražošanas attīstībai. Vērtspapīri mūsdienu ekonomikas apstākļos papildina monetāro sistēmu ar sarežģītām un daudz lielāka apjoma likvīdām saistībām. Kā viens no iespējamiem šo vērtspapīru emitentiem var būt arī uzņēmums – akciju sabiedrība, piesaistot finansu resursus gan publiskās, gan slēgtās emisijās. Šobrīd uzņēmumi, lai iegūtu nepieciešamos finansu resursus, izmanto tradicionālo un vienkāršāko veidu – komercbanku piedāvātās kreditēšanas iespējas, neiedziļinoties vērtspapīru tirgus piedāvātajās iespējās.

Kā perspektīvs un šobrīd vēl maz pazīstams nepieciešamā kapitāla piesaistes veids ir fiksētā ienākuma vērtspapīru (obligāciju) emisija, kas dod iespēju iegūt finansu resursus, nepaplašinot esošo akcionāru loku, un kuru iegādē būtu ieinteresēti ieguldītāji, gūstot noteiktu ienākumu.

Ir radīti visi priekšnosacījumi vērtspapīru tirgus attīstībai un no tā izrietošām iespējām finansu resursu piesaistei. Uzņēmēju zināšanu un pieredzes trūkums vērtspapīru emisiju jomā ir viens no kavējošiem iemesliem šī tirgus attīstībā.

A.Orehova
Latvijas Universitāte

UZŅĒMĒJDARBĪBU VEICINOŠA NODOKĻU SISTĒMA PĀREJAS EKONOMIKAS PERIODĀ

Nepilnu desmit gadu laikā kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas ir noslēdzies būtisks posms Latvijas, kā valsts, ekonomikas attīstībā. Praktiski ir notikusi pāreja no plānveida ekonomikas uz funkcionējošu tirgus ekonomiku. Šādā situācijā, lai panāktu lūzumu un veicinātu investīcijas uzņēmējdarbībā, valstij jāizmanto tās rīcībā esošos ekonomiskās politikas līdzekļus, tostarp arī nodokļus.

Nodokļu, kā ekonomiskās politikas instrumenta, galvenais trūkums ir nespēja strauji mainīt situāciju tautsaimniecībā – to ietekme ir gausa un arī rezultāti ne vienmēr ir precīzi prognozējami. Eiropas Savienības valstīs valsts atbalstā uzņēmējdarbībai dominē tiešas subsīdijas, taču Latvijas gadījumā, ņemot vērā ierobežotos Latvijas finansu resursus, nodokļu loma ir ievērojami lielāka. Pašreiz nozīmīgākie vispārpieejamie nodokļu stimuli ražotājiem – uzņēmumu ienākuma nodokļa atlaide mazajiem uzņēmumiem un pamatlīdzekļu nolietojuma paātrināta norakstīšana sevi pilnībā neattaisno, lai gan dažos gadījumos ir efektīva. Nodokļa atlaides galvenais trūkums ir sasaistes trūkums ar investīciju veikšanu, kas nozīmē, ka nepastāv ierobežojumi šīs atlaides rezultātā iegūto uzņēmuma rīcībā paliekošās peļņas palielinājumu izmantot citiem mērķiem. Savukārt pamatlīdzekļu nolietojuma paātrinātu norakstīšanu var piemērot tikai uzņēmumi, kuru pamatlīdzekļi ir jauni vai kuriem ir līdzekļi jaunu pamatlīdzekļu iegādei.

Latvijā investīciju piesaistei uzņēmējdarbībā visefektīvāk būtu izmantot uzņēmumu ienākuma nodokļa atvieglojumus attiecībā uz nesadalīto peļņu. No valsts budžeta un investīciju piesaistes viedokļa nav pieņemams dažkārt izskanējušais piedāvājums pilnībā atteikties no uzņēmumu ienākuma nodokļa vai ar to aplikt tikai sadalīto peļņu. Šāda pieeja sarežģītu arī Latvijas uzņemšanu Eiropas Savienībā, jo tā tiktu atzīta par "kaitīgo nodokļu stimulu". Latvijā uzņēmējdarbības atbalstam un veicināšanai būtu lietderīgi plašāk izmantot nodokļa atlaides vai atvieglojumus investīcijām, nosakot tās noteikta procenta apmērā no investīciju summas. Nodokļa atvieglojumu piesaisti investīcijām ieteic arī Eiropas Savienība.

Lai palielinātu Latvijas preču konkurētspēju gan iekšzemē, gan pasaules tirgū, būtisks faktors ir to pašizmaksas samazināšana. Šajā aspektā būtiska nozīme būtu sociālās apdrošināšanas iemaksu likmju pazemināšanai. Latvijā pašreiz iedzīvotāju ienākuma nodokļa un sociālās apdrošināšanas iemaksu kopējie ieņēmumi veido 14...17% no IKP. Pēdējais rādītājs pārsniedz šo nodokļu maksājumu līmeni tādās ES valstīs kā Grieķija, Īrija, Portugāle, kur šie maksājumi ir 10...15% no IKP, un tādējādi apdraud Latvijas uzņēmumu konkurētspēju.

E.Sīpola, doktorante
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

INVESTĪCIJAS UN UZŅĒMUMA IENĀKUMA NODOKLIS

Ar uzņēmumu ienākuma nodokli var būtiski ietekmēt uzņēmumu attīstību, piesaistot investīcijas. Uzņēmumu ienākuma nodokļi ekonomiski neveicina privātpersonu investīcijas uzņēmējdarbībā, tostarp arī rūpniecībā. Viena no nodokļa darbības nepilnībām ir apliekamā ienākuma sarežģītā noteikšanas kārtība. Nodokļa nosaukums tikai daļēji atbilst nodokļa ekonomiskajai būtībai. Piemēram, ja ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliek praktiski visus iedzīvotāju ienākumus, tad uzņēmumu ienākuma nodoklis tiek aprēķināts no ieņēmuma un izdevumu starpības, kas būtībā ir peļņas nodoklis.

Trūkumu novēršanai autore ierosina ieviest vienotu nodokļu likmi, ar kuru tiktu aplikti visi uzņēmējdarbības ieņēmumi. Likme koriģējama katram atskaites periodam, un to var aprēķināt šādi:

$$l = k \times r / (1+r), \qquad (1)$$

kur l – koriģētā likme;
k – ienākuma nodokļa likme;
r – vidējā depozīta likme Latvijas komercbankās.

Lai novērstu dubulto aplikšanu ar nodokli, minēto likmi var ieteikt izmantošanai visiem uzņēmuma ienākumiem, izņemot līdzekļus strādājošo darba samaksai (darba algas izmaksas kopā ar sociālās apdrošināšanas iemaksām), jo no darba algas obligāti tiek iekasēts iedzīvotāju ienākuma nodoklis.

Šajā gadījumā rodas grūtības tajās jomās, kur ienākumi nav daudz lielāki par izdevumiem. Daudzos gadījumos šīs saimnieciskās darbības sfēras ir svarīgas no valstiskā viedokļa, un tām ir nepieciešams finansējums no valsts budžeta. Par tādām sfērām var uzskaitīt kultūru, izglītību, zinātni u.c. Šo problēmu risināšanai ir lietderīgi izmanot šādu formulu:

$$D = D_k - B, \qquad (2)$$

kur D – ar nodokli apliekamais ienākums;
D_k – kopējais ienākums;
B – ārējās finansēšanas apjoms.

Aplūkojamā gadījumā par ārējo finansēšanu būtu jāuzskata valsts finansēšanu, sponsoru atvēlētos līdzekļus, kā arī ilgtermiņa kredītus, ja tie ir saņemti pārskata periodā.

Piedāvātā sistēma atvieglos uzņēmumu ienākuma nodokļa iekasēšanu, kas savukārt dos papildu investīcijas uzņēmumiem, tostarp arī rūpniecībai.

J.Kimmelis, doktorants
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

LATVIJAS KAPITĀLA TIRGUS NOZĪME JAUNU INVESTĪCIJU PIESAISTĪŠANĀ

Investīciju piesaistīšana uzņēmumiem jaunajos tirgus apstākļos ir tālākās darbības un pastāvēšanas jautājums. Kopš 1997. gada Rīgas Fondu biržā ir vērojams akciju cenu un likviditātes kritums, kopš 1997. gada septembra Rīgas Fondu biržas DJRSE indekss ir samazinājies aptuveni par 560%. Šobrīd indeksa vērtība ir aptuveni 75 punkti, biržas vidējais nedēļas apgrozījums sasniedz tikai Ls 300 līdz 400 tūkstošus. Līdz ar aktivitāšu kritumu Rīgas Fondu biržā ir samazinājušās uzņēmumu iespējas piesaistīt investīcijas, emitējot uzņēmumu akcijas. Ārvalstu investoru iespējas veikt ilgtermiņa investīcijas Latvijas uzņēmumos ir ierobežotas, jo pašreizējā tirgus ietilpība ir maza. Rīgas Fondu biržas tirgus kapitalizācija ir Ls 450 milj. Ja salīdzina Rīgas Fondu biržas kapitalizāciju un tirgus likviditāti ar citu Austrumeiropas valstu biržām (Krievijas tirgus kapitalizācija ir 29,2 mljrd.USD, Čehijas – 17 mljrd.USD, Ungārijas – 14 mljrd.USD), redzam, ka visu Baltijas valstu tirgi atrodas pēdējās pozīcijās. Šis ir viens no iemesliem, kādēļ lielie ārvalstu investori atturas no investīcijām šajā reģionā. Referātā aplūkoti jautājumi, kas saistīti ar esošās situācijas analīzi un veicamajiem pasākumiem, lai uzlabotu esošo situāciju.

Labvēlīgas investīciju vides izveidošana ir būtiskākais nosacījums investīciju piesaistīšanai. Jāveic faktoru analīze, kuru ietekme uz investīciju ieplūšanu Latvijā var atstāt gan pozitīvu, gan negatīvu ietekmi: ārējie un iekšējie faktori; ekonomiskā un politiskā situācija; likumdošana un tās stabilitāte.

Jāveic virkne pasākumu, lai veicinātu ārvalstu investoru ienākšanu Latvijā. Latvijā jāattīsta ieguldījumu sabiedrību un privāto pensiju fondu darbība. Ātrāk jāveic lielo uzņēmumu privatizācija un šo uzņēmumu akciju kotēšana ārvalstu biržās. Svarīgs attīstības priekšnoteikums būs Baltijas valstu biržu pievienošanās Skandināvijas fondu biržām NOREX. Svarīga ir fiksēta ienākuma vērtspapīru tirdzniecības attīstība Latvijā un izmantošanas perspektīvas. Būtiska nozīme ir arī uzņēmumu attieksmei pret investoriem un regulāra kvalitatīvas informācijas sniegšana. Ārvalstu investīciju piesaistīšana būs noteicošais faktors Latvijas tautsaimniecības attīstībā, tādēļ ir svarīgi apzināt veicamos pasākumus, lai piesaistītu jaunas investīcijas.

I.Vingre, doktorante
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

BANKU ĪSTERMIŅA KREDĪTI UN RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

Efektīva kapitāla uzkrāšana un sadalīšana rūpniecības nozarēs un uzņēmumos ļauj dinamiski attīstīties katram uzņēmumam atsevišķi un vienlaicīgi veicina tautsaimniecības attīstību valstī.

Rūpniecības īpatsvars 1998. gadā ir 20,4% no Latvijas iekšzemes kopprodukta. Apstrādājošās rūpniecības preces dod lielāko īpatsvaru Latvijas eksporta apgrozījumā. Tomēr Latvijas komercbankas visvairāk kreditējušas tirdzniecības uzņēmumus – tie saņēmuši 26,9% no visiem izsniegtajiem kredītiem. Apstrādājošajai rūpniecībai izsniegti tikai 24,2 % no visiem kredītiem.

Izmaiņas nodokļu likumdošanā, atsevišķu monopolu iespējas kontrolēt tirgu, izmaiņas procentu normās uz inflācijas fona, kā arī finansu jauninājumi aktivizē uzņēmumus izdevīgāk mobilizēt līdzekļus un optimāli sadalīt kapitālu uzņēmumā.

Latvijā rūpniecības uzņēmumi, strādājot mūsdienīgos apstākļos, savas darbības pārveidošanā risina jautājumus:

- Kādai jābūt optimālai kapitāla struktūrai?
- Kādā veidā izdevīgāk piesaistīt ārējo finansējumu?
- Kā nodrošināt produkcijas kvalitāti un palielināt eksportu?
- Kā var palīdzēt teorētiskās koncepcijas finansu problēmu risināšanai?

Ļoti svarīgi ir analizēt šķēršļus kredītu saņemšanai Latvijas uzņēmumiem, it īpaši maziem un vidējiem. Referātā minētas aprēķinu metodes, ar kurām var noteikt lielumu un cenu bankas īstermiņa kredītiem, kā arī iespējamās attiecības starp krājumu daudzumiem, peļņu un kredītu resursu cenu.

Veiktā analīze liek secināt, ka iniciatīvu īstermiņa kredīta saņemšanai jāuzņemas pašiem uzņēmumiem. Īstermiņa kredīts ir uzņēmuma finansu resursu neatņemama sastāvdaļa. Noslēdzot kredīta līgumu, jāņem vērā dažādi ierobežojumi (apgrozāmo līdzekļu lielumu, dividenžu izmaksu, vērtspapīru pārdošanu, amortizācijas izmaksu un parāda summas atlikumu), kuri pielīdzināmi konkrētai kredīta situācijai. Pieņemot ekonomiski pamatotus finansu lēmumus, rūpniecības uzņēmumiem jāizmanto visu iespējamo kapitāla veidošanas avotu salīdzināšanas analīzi, ievērojot rūpniecības uzņēmuma īpatnības un objektīvo finansiālo stāvokli.

K.Zolotuhina, doktorante,
K.Didenko, Dr.oec. asoc. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

VADĪBAS GRĀMATVEDĪBAS ORGANIZĒŠANAS PROBLĒMAS

Latvijas Republikā, attīstoties tirgus ekonomikai, attīstās grāmatvedība, tostarp arī vadības grāmatvedība. Arvien vairāk parādās tirgus subjektu un pieaug vadības uzskaites metožu izmantošanas aktualitāte un svarīgums lēmumu pieņemšanas jautājumos, kuri dažādu faktoru dēļ kļūst arvien sarežģītāki.

Vadības uzskaites sistēmai, kura balstās uz aprēķinu un pārskatu kompleksu, ir jāatvieglo ne tikai lēmumu pieņemšanas process, bet arī jāapliecina, cik lielā mērā šis lēmums veicina organizācijas izvirzīto mērķu sasniegšanu. Pēc autoru viedokļa, lai to īstenotu, uzņēmuma vadībai ir jāievēro noteikti vadības grāmatvedības organizēšanas priekšnosacījumi.

Par vienu no efektīvas vadības uzskaites organizēšanas nosacījumiem var izmantot komunikācijas sistēmu starp dažādu līmeņu vadītājiem. Jāpiebilst, ka īpašu uzmanību jāpievērš investīciju centram, peļņas centram, izmaksu centram. Katram atbildības centram ir sava atbildības sfēra, kas palielinās, atkarībā no vadības līmeņa.

Ievērojot vadības uzskaites organizēšanas priekšnosacījumus un uzdevumus, ir izstrādāts vadības grāmatvedības modelis, kas atbilst uzņēmuma izvirzītājiem mērķiem un attaisno līdzekļus, kas ir ieguldīti šajā procesā. Radušās novirzes no plāniem veicina koriģējošo lēmumu pieņemšanu. Turklāt, atkarībā no saņemtās informācijas, ir izstrādāti priekšlikumi darbības koriģēšanai:

- ieteikumu izstrādāšana plānošanas programmas pilnveidošanai;
- rezultātus ietekmējošo faktoru iedarbības analīze un kļūdu novēršana;
- vadības grāmatvedības modeļa pilnveidošana, ievērojot iepriekšminētos nosacījumus, ar mērķi paaugstināt darbības efektivitāti.

M.Balodis, doktorants,
A.Magidenko, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

ENERGOUZŅĒMUMA PĀRSTRUKTURIZĒŠANAS IETEKME UZ ELEKTROENERĢIJAS TARIFU SISTĒMU

Elektroenerģijas tarifu izmaiņas var būtiski ietekmēt rūpniecības attīstību. Tāpēc svarīgs ir jautājums, kāda būs tarifu struktūra energouzņēmuma *Latvenergo* pārstrukturizācijas rezultātā, kurā paredzēts *Latvenergo* pārveidot koncernā, izveidojot atsevišķus elektroenerģijas ražošanas, pārvades un sadales uzņēmumus, nosakot tiem iepirkšanas un realizācijas tarifus.

Tarifu aprēķinu metodika paredz, ka enerģijas lietotājam tarifa lielums nav atkarīgs no ģeogrāfiskās atrašanās vietas. Tarifa galvenās sastāvdaļas ir elektroenerģijas vidējā ražošanas pašizmaksa (35%), elektroenerģijas pārvade 330 kV un 110 kV tīklos (20%) un elektroenerģijas sadale (45%). Elektroenerģijas pārvades un sadales izmaksas dažādos Latvijas novados ievērojami atšķiras. Tāpēc elektroenerģijas iepirkšanas tarifi dažādām sadales tīklu filiālēm ievērojami atšķiras. Elektroapgādes izmaksu atšķirības dažādos novados ir viens no galvenajiem iemesliem tam, ka *Latvenergo* privatizācijas rezultātā nav pieļaujams veidot finansiāli neatkarīgus sadales tīklu uzņēmumus, tarifos iekļaujot reālos elektroapgādes izdevumus.

Tarifu aprēķinu metodika nosaka, ka no koģenerācijas termoelektrostacijām pēc aprēķinātā tarifa tiek iepirkta visa, atbilstoši siltumslodzei, saražotā enerģija. Elektroenerģijai, kas saražota kondensācijas režīmā būs jākonkurē ar citiem piegādātājiem. No hidroelektrostacijām pēc aprēķinātā tarifa tiek iepirkta visa iekšzemes patēriņam nepieciešamā elektroenerģija. Ja elektroenerģija būs saražota vairāk vai mazāk nekā valstī nepieciešams, tās importu vai eksportu organizēs tā saucamais "vienīgais pircējs".

Metodika dod iespēju savstarpējos norēķinos izmantot nesadalītu tarifu un maksāt tikai par kilovatstundām. Kā alternatīvu, savstarpēji vienojoties, uzņēmumi varēs izmantot tarifu, kas sadalīts pastāvīgajā un mainīgajā daļā, tādā vaidā atspoguļojot elektroenerģijas mainīgās un pastāvīgās izmaksas.

Perspektīvā varētu tikt radīta savstarpējo tarifu sistēma, kas palīdzētu realizēt dažādus energosistēmai kopumā svarīgus mērķus. Pašreiz izstrādātā metodika paredzēta iespējamai *Latvenergo* koncerna struktūrai. Gadījumā, ja tiks pieņemta izmainīta *Latvenergo* struktūra, šī metodika, veicot nelielas izmaiņas, būs izmantojama.

K.Ketners, Dr.oec.,
A.Magidenko, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

ENERGOUZŅĒMUMU DARBĪBAS EKONOMISKĀS MODELĒŠANAS IESPĒJAS ELEKTROENERĢIJAS TIRGUS LIBERALIZĀCIJAS APSTĀKĻOS

Mūsdienu tirgus ekonomikas apstākļos elektroenerģētiskās sistēmas (EES) ir zaudējušas centralizēti vadītās paralēlās darbības zināmās priekšrocības. EES, kā tirgus ekonomikas subjekta, saimnieciskā neatkarība tomēr nenodrošina pilnīgu izolētību no paralēli darbojošās kaimiņu EES un neizslēdz kopdarbības nepieciešamību. EES ekspluatācijas prakse liecina, ka, lai nodrošinātu to darbības drošumu, elektroenerģijas izstrādes un piegādes kvalitāti un ekonomiskumu, ir jāsaskaņo EES darbību ar citām EES. Līdz ar elektroenerģijas tirgus liberalizāciju un maksas pakalpojumiem gan EES, gan vienas EES elementu (elektrisko tīklu uzņēmumu) ietvaros rodas nepieciešamība sasniegt maksimālo ekonomisko efektu, optimizējot izmantoto enerģijas tirgus pakalpojumu izmaksas.

Pēc autoru domām viens no energouzņēmumu ekonomiskās optimizācijas un modelēšanas aspektiem ir optimālo elektroenerģijas pārplūdu modelēšanas algoritms gadījumā, kad ir noteikts nepieciešamais elektroenerģijas patēriņa lielums konkrētajā EES. Vispārējā gadījumā, lai energosistēmas ietvaros sasniegtu maksimālo ekonomisko efektu, tāda uzdevuma risināšanai ir šādi pieņēmumi: ir zināms enerģijas patēriņa apjoms, ir jau savstarpēji optimizēta energosistēmas elektrisko staciju izstrāde un starpība starp prognozējamo elektroenerģijas patēriņa apjomu un energosistēmas pašu elektrisko staciju izstrādi (ievērojot staciju pašpatēriņu ražošanas tehnoloģiskajām vajadzībām un elektroenerģijas patēriņu pārvades un sadales tehnoloģiskajām vajadzībām), ir importētās elektroenerģijas apjoms, kas ir nepieciešams patēriņa nodrošināšanai. Varētu arī būt partikulārie gadījumi, kad energosistēma sastāv tikai no elektriskajiem tīkliem un iepirktās elektroenerģijas apjoms ir vienāds ar prognozēto patēriņu (elektroenerģijas pieprasījumu).

Minēto optimizācijas virzienu nodrošina ne tikai tehniskie, bet arī ekonomiskais modelis. Piedāvāto elektroapgādes uzņēmuma ekonomisko modeli var veiksmīgi izmantot gada, mēneša un diennakts darbības režīmu modelēšanai apstākļos, kad pastāv no kaimiņu elektroapgādes uzņēmumiem saņemtās elektroenerģijas cenu (tarifu, pašizmaksas) diferenciācija un šo cenu starpību ir iespējams izmantot peļņas gūšanai. Augstākminēto modeli ir iespējams izmantot visizdevīgāko darbības režīmu noteikšanai reģionālo tarifu un elektrisko tīklu rajonu finansiālās patstāvības apstākļos.

S.Gusta, doktorante,
Zvejnieks, Dr.oec. asoc. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

BŪVNIECĪBAS UN BŪVIZSTRĀDĀJUMU RAŽOŠANAS ATTĪSTĪBA UN PROBLĒMAS LATVIJĀ

Sakarā ar Latvijas vēlmi iestāties Eiropas Savienībā un būvtirgus internacionalizāciju īpaši aktuāli kļūst jautājumi par būvniecības un būvizstrādājumu ražošanas attīstību, tās perspektīvu izpēti.

Būvniecības sektors ir cieši saistīts ar valsts vispārējo ekonomisko attīstību, tāpēc būvniecības un būvizstrādājumu ražošanas problēmas tiek pētītas, ņemot vērā valstī notiekošos ekonomiskos procesus, jo tieši būvniecība visjūtīgāk reaģē uz ekonomiskās situācijas izmaiņām. Būvdarbu krass apsīkums deviņdesmito gadu sākumā, ārvalstu būvmateriālu iepludināšana Latvijas tirgū, pašražoto būvmateriālu nepietiekošā kvalitāte, kā arī citi apstākļi izsauca būvizstrādājumu ražošanas strauju samazināšanos. Pētījumi liecina, ka pēdējos gados valsts makroekonomiskā attīstība ir stabilizējusies un panākts iekšzemes kopprodukta pieaugums, taču pagaidām tas būtiski neietekmē privāto patēriņu un nerada līdzekļu pieplūdumu individuālajā buvniecībā, bet nodrošina valsts investīciju pieaugumu.

Būvniecības un būvizstrādājumu ražošanas palielināšanās galvenais nosacījums ir konkurētspējas palielināšana, ko būtiski ietekmē produkcijas kvalitāte un cena. Savukārt konkurētspējas paaugstināšanas faktori ir:

1. Kvalitātes paaugstināšanas nosacījumi:
   - progresīvas kvalitātes nodrošināšanas un kvalitātes vadības sistēmas ieviešana valstī un būvniecības uzņēmumos;
   - inovāciju procesa nepārtrauktības nodrošināšana visās tā sastāvdaļās (jaunas tehnoloģijas, jauni produkcijas un pakalpojumu veidi) un ar būvniecību saistītās nozarēs, tostarp būvizstrādājumu ražošanā;
   - inovāciju procesa uzturēšanai nepieciešamās zinātniskās un pētnieciskās bāzes attīstīšana, izmantojot gan valsts, gan privātos līdzekļus.
2. Sekošana būvniecības un būvizstrādājumu ražošanas attīstības tendencēm ES valstīs.
3. Iekļaušanās ES kvalitātes sertifikācijas sistēmās, lai nodrošinātu Latvijas būvfirmu tiesības uz klātbūtni ES tirgū.
4. Valsts un pašvaldību lomas palielināšana būvniecības un būvizstrādājumu ražošanas iekšējā un ārējā tirgus veidošanā, kā arī nozares organizācijā valsts līmenī.

V.Skribans, doktorants
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

BŪVNIECĪBAS MATERIĀLU RŪPNIECĪBA PĀREJAS PERIODĀ

Pārejas periods Latvijā ir saistīts ar rūpniecības krīzi. Pārejas perioda sākumā 1991. gadā kapitālieguldījumi būvniecībā samazinājās par 54%, salīdzinot ar iepriekšējo gadu. Pēdējā laikā situācija sāk mainīties. Tā, piemēram, 1998. gadā būvniecības apjoms palielinājās par 58%, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, tomēr bija tikai 13% no 1990. gada apjoma. Būvniecības apjomu palielināšana radīja pieprasījumu pēc būvniecības materiāliem.

Pārejas periodā izmainījās izmantojamo būvniecības materiālu struktūra. Latvijā pārtrauca celt padomju tipa ēkas, paplašinājās individuālo māju celtniecība, parādījās jaunas celtniecības tehnoloģijas. Celtniecības darbu apjomā lielākais īpatsvars (apmēram 2/3 daļas) bija remontiem un restaurācijai, kur materiālu izmaksas ir apmēram 70% no kopējām izmaksām. Latvijā būvniecības materiālu ražošana nenodrošina iekšējo pieprasījumu pēc mūsdienu būvniecības materiāliem, kas nepieciešami pašreizējiem darbu veidiem, kā arī nenodrošina atbilstošu kvalitāti. Piemēram, *A/S "Brocēni"* pēc Rietumu standartiem ražo tikai otrās šķiras produkciju. Tādi materiāli kā flīzes, linolejs un parkets galvenokārt Latvijā tiek ievesti. Ieved un saliek arī plastikāta un alumīnija logus un durvis. Jāpiebilst, ka pieprasījumu pēc sintētiskajiem palīgmateriāliem apmierina *A/S "Valmieras stikla šķiedra"*.

Celtniecības specifika ir tāda, ka tā savas vajadzības pēc materiāliem var apmierināt, izmantojot vietējos vai importētos materiālus, ņemot vērā to kvalitāti, cenas u.c. Vietējo būvniecības materiālu priekšrocība ir zemā cena, bet ne vienmēr apmierina to kvalitāte un sortiments. Būvniecības materiālu ražošanas nozarei jāvelta lielu uzmanību šo jautājumu risināšanai, lai spētu konkurēt ar ārzemju materiāliem. Jādomā par perspektīviem virzieniem un papildus jāinvestē šīs nozares attīstībai. Arī valsts politikai vajadzētu stimulēt šīs nozares attīstību, jo tas ļautu pilnīgāk izmantot vietējos izejmateriālus, rastos jaunas darba vietas un būtu iespējams paplašināt būvniecības materiālu eksportu.

Ē.Šulcs, doktorants,
N.Sprancmanis, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

VALSTS PIEDALĪŠANĀS NEPIECIEŠAMĪBA KUĢOŠANAS NOZARES ATTĪSTĪBĀ

Pētījumu mērķis ir novērtēt Latvijas nodokļu politikas ietekmi uz kuģošanas nozares attīstību un piedāvāt risinājumus kuģošanas nozares attīstības veicināšanai.

Līdz ar pārejas perioda iestāšanos Latvijas ekonomikā mainījās arī uzņēmumu stratēģija attiecībā uz resursu izmantošanu un izdevumu samazināšanu. Kuģošanas uzņēmumiem, kas nodarbojas ar starptautisko kuģošanu, galvenais izdevumu samazināšanas avots ir *valsts ietekmējamās uzņēmumu izmaksas,* t.i., nodokļi un nodevas. Uzņēmumi to panāk izmantojot dažādus ārzonu pakalpojumus, kā rezultātā samazinās valsts budžeta ieņēmumi. Vienīgā iespēja Latvijai attīstīt kuģošanas nozari un vienlaicīgi palielināt nodokļu ieņēmumus no kuģošanas nozares ir pārskatīt fiskālo politiku kuģošanas sektoram, samazinot nodokļu likmes, vienlaicīgi piesaistot kuģus Latvijas kuģu reģistram.

Tādas valstis kā Kipra, Panama, Libērija, u.c. piedāvā zemus vai nulles līmeņa nodokļus kuģniecībām, kas savus kuģus reģistrē zem šo valstu karogiem. Šīs valstis pieņemts saukt par "ērto karogu" valstīm. Šo valstu darbības rezultātā tradicionālo kuģošanas lielvalstu kuģi pārreģistrējās zem "ērtajiem karogiem", kā rezultātā samazinājās īpašniekvalsts budžeta ieņēmumi no kuģošanas un ar to saistītajām nozarēm. Kā atbildes reakcija "ērto karogu" valstu aktivitātēm bija dažāda veida subsīdiju un nodokļu atlaižu shēmu ieviešana. ES ir koordinējusi savas aktivitātes ar mērķi izvairīties no nelabvēlīgas konkurences ES dalībvalstu starpā un saskaņot savas darbības cīņā ar kuģošanas nozares aizplūšanu uz "ērto karogu" valstīm. Kā maksimālo valsts palīdzības apjomu ES pieļauj nulles likmes darbaspēka un uzņēmuma darbības nodokļos.

Prognozējot Latvijas attīstības stratēģijas virzienus, ir iespējami 3 savstarpēji izslēdzoši scenāriji: 1) turpinās valsts neiejaukšanās politika, kuras rezultātā kuģošanas attīstība Latvijā nav reāla; 2) "ērto karogu" politika, kas spēj dot zināmus rezultātus Latvijas apstākļos, bet apgrūtina iestāšanos ES; 3) tiek izraudzīta valsts atbalsta sniegšana kuģošanas uzņēmumiem. Latvijas ārpolitiskajiem un ekonomiskajiem mērķiem visatbilstošākais ir tieši trešais scenārijs, jo tad nesamazinās budžeta ieņēmumi, kas šobrīd no kuģošanas sektora jau tā ir praktiski nulles līmenī, bet tiek sekmēta nozares attīstība un budžeta ieņēmumu stabils pieaugums.

R.Šķērītis, doktorants,
N.Spranemanis, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

PAR BRAUCIENA MAKSAS ATBILSTĪBU PĀRVADĀJUMU KVALITĀTEI RĪGAS SABIEDRISKAJĀ TRANSPORTĀ

Rīgā pasažieru pārvadājumos ar sabiedrisko transportu nosacīti pastāv divas klases: 1. klase – maršruta taksometri un taksobusi, 2. klase – autobusi, tramvaji un trolejbusi. 1. klases transports pārvadājumu kvalitātes ziņā krietni apsteidz 2. klases pārvadājumu kvalitāti, jo nodrošina augstāku komforta līmeni un pārvadājumu ātrumu. Vēl viens nozīmīgs faktors 1. klases pārvadājumos ir konkurētspējīgais pakalpojums, ka pasažieri nav spiesti braukt līdz kādai konkrētai pieturai, bet var iekāpt un izkāpt tur, kur tiem nepieciešams.

Šajā situācijā lietderīgi panākt, lai pasažieriem, kuriem svarīgs braucienā pavadītais laiks un komforts, varētu izmantot 1. klases sabiedriskā transporta pakalpojumus. 1. klases transporta pasažieri būtu tie, kuru ienākumu līmenis ir augsts. Tomēr pašreizējā situācijā šādi pasažieri ir spiesti braukt ar transportu, kas nodrošina zemāku komforta līmeni un lēnāku braukšanas ātrumu, jo pie 1. klases transporta, it sevišķi galapunktos, izveidojas pasažieru rindas, kuru cēlonis ir nelielās atšķirības brauciena maksā starp 1. un 2. klases transportu.

Novērtējot pašreiz pastāvošās pārvadājumu maksas katrai transporta klasei atsevišķi (1. klase: Ls 0,15...0,25; 2. klase: Ls 0,18), jāsecina, ka atšķirības starp tām ir minimālas – tikai 2 vai 3 santīmi, taču tas nekompensē atšķirības pārvadājumu kvalitātē.

Brīvās konkurences apstākļos jebkurš pārvadātājs var noteikt braukšanas maksu brīvi, ja tā ir ekonomiski pamatota. Šajos apstākļos 1. klases transporta uzņēmēji ir apmierināti ar pastāvošo tarifu starpību, jo tā palielina pieprasījumu, satiksmes līdzekļa piepildījuma procentu ar pasažieriem un līdz ar to – ieņēmumu un peļņu. Zaudētāji ir potenciālie 1. klases transporta pasažieri, kuru galvenais kritērijs ir braukšanas komforts un braucienā ietaupītais laiks, bet kuri rindu dēļ šo pakalpojumu var izmantot tikai ierobežoti.

Tāpēc, pēc autoru domām, vienīgais paņēmiens, kā sakārtot pasažieru plūsmas starp 1. klases un 2. klases pārvadājumu veidiem, ir iespēja Rīgas Domei piemērot likumu par negodīgu konkurenci, un uz tā pamata noteikt 1. klases pārvadātājiem minimālo tarifa slieksni, piemēram, Ls 0,25...0,35 par braucienu, atstājot 2. klases transportam Ls 0,18 par braucienu. Tādā gadījumā pasažieri brauks ar atbilstošās klases transportu.

V.Poriņa, doktorante,
N.Sprancmanis, Dr.habil.oec. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

KONKURENCE TRANZĪTPĀRVADĀJUMOS UN TĀS MODELĒŠANAS IESPĒJAS

Latvijā tranzīta pārvadājumiem ir nozīmīgs īpatsvars iekšzemes kopproduktā. Turklāt tie ir eksporta pakalpojumi. Tas nozīmē, ka tiek nodrošināta firmu labklājība, pieaug budžeta ienākumi nodokļu veidā, iedzīvotāji tiek nodrošināti ar darba vietām un Latvijas budžeta bilancē palielinās valūtas ienākumi un līdz ar to stabilizējas lata kurss. Tātad pārvadātājiem ir jābūt valsts ekonomiskās politikas sastāvdaļai.

Tranzītpārvadājumu būtisks nosacījums ir infrastruktūras stāvoklis, kas saistīts ar mezglu punktiem. Šādi mezglu punkti Austrumu – Rietumu tranzīta koridorā ir ostas. Ostas kompleksā ietilpst ostu kuģošanas raksturojumi piestātnēs, kravu (preču) glabāšanas iespējas, papildu pakalpojumi, kā arī sauszemes transports, kas savieno ostas ar preču saņemšanas vai nosūtīšanas punktiem Krievijā.

Arī sauszemes transporta kvalitātes nodrošināšanas problēmā galvenā nozīme ir transporta infrastruktūrai. No konkurences viedokļa infrastruktūras līmenis Latvijā ir līdzīgs kaimiņvalstu infrastruktūras līmenim. Latvijas priekšrocības ir naftas un naftas produktu cauruļvads līdz Ventspils ostai, kā arī ekstensīvi attīstītais dzelzceļu tīkls.

Konkurences apstākļos viens no noteicošiem faktoriem ir izmaksas noteiktajā tranzīta ceļā, kā arī šī tranzītceļa kvalitāte. Ar terminu kvalitāte saprot tranzīta vidējo laiku. Šie rādītāji ir saistīti ar ģeogrāfiskām un transporta infrastruktūras īpatnībām, kā arī darbu organizācijas kvalitāti. No ģeogrāfiskā viedokļa svarīgi ir klimatiskie apstākļi dažādās ostās (ledus apstākļi), kā arī kopējie attālumi atsevišķi pārvadājot kravu pa dzelzceļu un pa jūru.

Lai prognozētu tranzīta attīstību nākotnē, nepieciešams ievērot kā politiskus tā arī ekonomiskus faktorus. Šie faktori ir saistīti ar Krievijas, kura ir ar izejvielām ļoti bagāta valsts, bet ar ierobežotu transporta jaudu un ar ierobežotu izeju uz ostām, politiski ekonomisko attīstību, kā arī ar starpvalstu attiecībām starp Krieviju un tranzīta valstīm – Somiju, Latviju, Lietuvu, Igauniju. Taču tranzīta attīstībai ilgākā laikā liela nozīme ir objektīvajiem ekonomiskajiem un kvalitatīvajiem tranzīta procesu rādītājiem, balstītiem uz kravu nosūtītāja un saņēmēja ekonomiskajām interesēm. Tāpēc, pieaugot starptautiskajai konkurencei, jāprognozē iespējamie attīstības modeļi.

L.Ādamsone, doktorante
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

TRANSPORTA LĪDZEKĻU SERTIFIKĀCIJA – PAPILDU IESPĒJAS LATVIJAS RAŽOTĀJIEM

Tā kā Latvija tuvākajā nākotnē vēlas kļūt par vienu no Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīm, tai jāuzņemas un jāpilda konkrētas saistības. ES lielu uzmanību pievērš riteņu transporta līdzekļu atbilstībai konkrētiem tehniski ekonomiskajiem rādītājiem un parametriem (atbilstības novērtēšanas noteikumiem). Katrs no 110 noteikumiem ir galvenais dokuments kādai konkrētai rezerves daļu grupai.

Sertifikācijas institūcijas pozitīvi novērtētais transporta līdzeklis vai tā sastāvdaļa var tikt piedāvāta tirgū bez papildu novērtēšanas procedūrām, Tam ir atbilstošs ražošanas nodrošinājums, kā arī tiek nodrošināta tirgus uzraudzība, rīcība neatbilstības gadījumos utt.

Latvijā līdz šim transporta līdzekļu un to daļu tirdzniecības vietās varēja iegādāties nesertificētus transporta līdzekļus vai to daļas, jo Latvijas likumdošanā nebija attiecīgu juridisku dokumentu. Nesertificētie transporta līdzekļi jeb rūpnieciskie brāķi var izraisīt avārijas, paaugstinātu troksni, mezglu nodilumu, vibrācijas, gaisa piesārņojumu utt.

Vistiešāk transporta līdzekļu sertifikācija skar transporta līdzekļu vai to daļu ražotājus un importētājus. Latvijā transporta līdzekļu sertifikācijas ieviešana novērsīs nekvalitatīvu transporta līdzekļu vai to daļu ieplūšanu un pavērs jaunas iespējas vietējiem transporta līdzekļu vai to daļu ražotājiem. Latvijas transporta līdzekļu vai to daļu ražotāji, izgatavojot preci ar Eiropas standartiem atbilstošu kvalitāti, varēs to piedāvāt ne tikai Latvijas tirgū, bet arī Eiropas Savienības dalībvalstu tirgū.

J.Vanags, doktorants,
J.Zvanītājs, Dr.oec. asoc. profesors
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

RĪGAS OSTAS NOZĪME LATVIJAS RŪPNIECĪBAS ATTĪSTĪBĀ

Rīgas ostas vēsture un tās attīstība pārliecinoši pierāda ostas lielo nozīmi rūpniecības attīstībā valstī. To nosaka šādi apstākļi: jūras transporta pārākums izmaksu ziņā, salīdzinājumā ar citiem transporta veidiem; jūras transporta piemērotība liela apjoma un liela izmēra kravu pārvadājumiem.

Tas sekmē rūpniecības uzņēmumu koncentrēšanos ostas teritorijā vai tās tuvumā. Tā rezultātā vairāk nekā 70% no Rīgā uzcelto rūpniecības uzņēmumu izvietojušies abos Daugavas krastos tiešā ostas tuvumā. Šis fakts ir jāuzskata par ostas un rūpniecības uzņēmumu mijiedarbības labvēlīgu priekšnoteikumu. Taču atrašanās tuvums ostai nav vienīgais priekšnoteikums uzņēmuma sekmīgai darbībai. To raksturo kravu apgrozījuma samazinājums Rīgas ostā 90-to gadu sākumā, kad notika straujš rūpniecības uzņēmumu privatizācijas un ražošanas pārstrukturizācijas process. Tāpēc 1993. gadā kravu apgrozījums Rīgas ostā samazinājās par 55,3%, salīdzinājumā ar labvēlīgāko 1988. gadu, kad pārkrauto kravu apjoms sasniedza 8,5 milj.t. Šī tendence skaidri parāda ostas darbības atkarību no Latvijas rūpniecības uzņēmumos saražotās produkcijas daudzuma un eksporta plūsmas.

Rūpniecības uzņēmumu darbības efektivitāti lielā mērā nosaka pievienotās vērtības palielināšana ražošanas procesā. Rīgas ostas pārvades noteiktā ostas nodevu politikā ir paredzētas atlaides liela apjoma rūpniecības produkcijas kravām ar augstu pievienoto vērtību. Arī ostas pārvaldes valdījumā esošā nekustamā īpašuma iznomāšanā darbojas līdzīgs mehānisms – izdevīgākos iznomātās teritorijas noteikumus saņem uzņēmēji, kuri savos biznesa plānos ir paredzējuši ražot rūpniecības produkciju ar augstu pievienoto vērtību. Tas nodrošina Rīgas ostas līderpozīcijas Baltijas valstu ostu vidū ģenerālkravu pārkraušanā.

Rīgas osta ar savu ostas nodevu politiku sekmē arī iegūstošās rūpniecības attīstību valstī. Tā rezultātā pēdējo trīs gadu laikā dolomīta šķembu eksporta apjoms caur ostu ir palielinājies par 58%, bet kūdras eksports – vairāk nekā trīs reizes.

Tādejādi rūpnieciskas produkcijas kravas ir svarīgākais priekšnoteikums Rīgas ostas pastāvēšanai un attīstībai, rūpniecības produkcijas izlaides svārstības pēdējos 10 gados valstī ir noteikušas kravu apgrozījuma svārstības Rīgas ostā, ostas pārvalde ar savu nodevu un atlaižu politiku var būtiski ietekmēt iegūstošās rūpniecības attīstības procesus.

Dz.Atstāja, doktorante
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

APKĀRTĒJĀS VIDES RACIONĀLAS IZMANTOŠANAS PROBLĒMAS

Grūti nosaukt zinātņu nozari, kur tirgus ekonomika būtu izdarījusi tik kardinālas izmaiņas tautsaimniecībā kā ekonomiskās zinātnes. Izskaidrojums tam ir vienkāršs – konceptuālās izmaiņas tautsaimniecībā ir tieši saistītas ar ekonomisko principu izpratnes un realizācijas sakarībām.

Eiropas Savienības prasību ieviešana daudzās jomās būs un jau ir saistīta ar ievērojamām izmaksām. Vides aizsardzība ir viena no "dārgākajām", tomēr šajā jomā Latvijā ir sasniegts labs progress nepieciešamo investīciju aprēķināšanā. Izmantotā metodoloģija var būt noderīga arī citās jomās, kurās nepieciešamas lielas izmaksas. Izmaksas ietekmēs dažādu tautsaimniecības jomu attīstību – rūpniecības, transporta, lauksaimniecības u.c. Daudzās vides aizsardzības jomās ir nepieciešams pārejas periods, tādēļ izmaksu aprēķins ir īpaši svarīgs, lai pārejas perioda ilgumu Latvijas valdība aprēķinātu pirms sarunu uzsākšanas ar ES un veidotu savu pozīciju.

Vides aizsardzības jautājumos nedrīkst dot priekšroku ekonomiskajām interesēm. Lai sekmīgi veiktu dažādu pētījumu analīzi šajā jomā, nepieciešams lietot vienotu metodoloģiju, piemēram, Eiropas komisijas ieteikto.

Latvijā, atbilstoši pasaules pieredzei, paplašinās ekonomisko instrumentu izmantošana vides aizsardzības politikas īstenošanā. Tie ir efektīvi, jo nekavējoties iespaido vides piesārņotāju budžetu. Īpaši to nozīmi palielina pieaugošā preču ražošana, patēriņš un piesārņojuma novērtēšanas izmaksu pieaugums. Ekonomisko līdzekļu mērķis ir panākt piesārņotības samazināšanos un veicināt racionālu dabas resursu izmantošanu.

Produktu un pakalpojumu cenām ir jāatspoguļo patiesās izmaksas, kurās ietvertas arī vides aizsardzības izmaksas. Nākotnē jāizstrādā vides aizsardzības un vides sakopšanas izmaksu noteikšanas (aprēķināšanas) metodes. Galvenais mērķis apkārtējās vides racionālai izmantošanai būtu stimulēt videi draudzīgus ieguldījumus gan no valsts budžeta, gan no ārvalstu ieguldījumiem.

Apkārtējās vides prioritāro problēmu izpēte ļauj izstrādāt stratēģijas to risināšanai un rast iespējas nepieciešamo investīciju piesaistei vides stāvokļa uzlabošanai Latvijā (ārvalstu un iekšējo investīciju piesaistīšanai, ārvalstu dāvinājumu mērķtiecīgai izmantošanai un starptautisko aizdevumu garantijām).

A.Pastare, maģistrante,
G.Gertners, Dr.oec. docents
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

NEKVALITATĪVĀS KOKSNES UN KOKSNES ATGRIEZUMU IZMANTOŠANAS PERSPEKTĪVAS LATVIJĀ

Viena no lielākajām Latvijas nacionālajām bagātībām ir koksne. Referātā aplūkota nekvalitatīvās koksnes un koksnes atgriezumu pārstrādes un izmantošanas problēma, kā arī piedāvāts risinājums situācijas pilnveidošanai un kokrūpniecības ekonomiskās efektivitātes paaugstināšanai.

Meži klāj 43% no Latvijas teritorijas un meža nozares produkcijas vērtība gadā ir apmēram Ls 400 milj. Pusi no mežos izcirstās koksnes veido t.s. *nekvalitatīvā* vai *mazvērtīgā koksne* (tievkoksne). Daudz šīs koksnes iegūst mežu kopšanas un retināšanas cirtēs. Priedes, egles un bērza tievkoksni var izmantot kā papīrmalku vai celulozes ražošanas izejvielu, bet pārējās koku sugas ir praktiski neizmantojamas. Situācija ar *koksnes atgriezumiem*, kuru apjoms Latvijā ir vidēji 1,5 milj. m^3 gadā, ir vēl sliktāka. Lielākajiem šķeldas gabaliem ir noiets celulozes rūpnīcās (Latvijā vēl nav savas celulozes rūpnīcas), bet mizu, sīkāko šķeldu un skaidas vairumā gadījumu izmanto kā kurināmo vai izved uz izgāztuvi.

Pasaulē ir zināmi vairāki šīs problēmas risināšanas veidi. Viens no progresīvākajiem paņēmieniem ir furfurola ražošana. Furfurolam ir ļoti plašs izmantošanas spektrs, piemēram, smaržvielu, eļļu (arī cepamo), medikamentu, smērvielu ražošanā u.c. Tas var sekmīgi konkurēt ar naftas produktiem. Par izejvielu furfurola ražošanai noder gan mazvērtīgā lapu koksne, gan arī koksnes atliekas, ieskaitot zarus un mizu. Tātad izejvielu furfurola ražošanai Latvijā netrūkst. Turklāt Koksnes Ķīmijas institūts ir izstrādājis tehnoloģiju furfurola ražošanai, ko uzskata par vienu no labākajām pasaulē. Tā ir patentēta 7 valstīs un realizēta četru valstu 9 rūpnīcās. Diemžēl, starp tām nav Latvijas ražotņu.

Veiktie aprēķini liecina, ka nepieciešamie ieguldījumi 5000 t furfurola ražošanai gadā, ir 11,2 milj. USD. Tā būtu modernākā un lielākā furfurola rūpnīca Eiropā. Ieguldītie līdzekļi atmaksātos četros gados, jo veiktie tirgzinības pētījumi liecina par augstu pieprasījumu. Viena rūpnīca nodrošinātu darba vietas aptuveni 200 cilvēkiem. Pēc aprēķiniem Latvijā ir vieta aptuveni 6...8 astoņām šādām rūpnīcām. Tādā gadījumā Latvija varētu kļūt par galveno furfurola ražotāju Eiropā.

Lai pilnveidotu Latvijas kokrūpniecību un izmantotu mazvērtīgo koksni un koksnes atgriezumus, ekonomiski lietderīga ir vienas vai vairāku furfurola ražotņu izveide. Tā sekmētu valsts tautsaimniecības attīstības augšupeju un palielinātu Latvijas konkurētspēju un ietekmi citu valstu starpā.

D.Krasta, doktorante
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

INVALĪDU AUGSTĀKĀS PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS UN INTEGRĀCIJAS SABIEDRĪBĀ ATTĪSTĪBAS PROBLĒMAS LATVIJĀ

Referāta mērķis – veicināt Latvijā invalīdu augstākās profesionālās izglītības attīstību un integrāciju sabiedrībā. Katram cilvēkam ir svarīgi būt neatkarīgam ne tikai garīgi, bet arī fiziski. Kā to atrisināt tiem, kas pārvietojas ar grūtībām vai vispār ir piesaistīti pie ratiņiem? Tas ir viens no sarežģītākajiem jautājumiem mūsu sabiedrībai.

Kritiskā stāvoklī atrodas invalīdu situācija morāli psiholoģiskajā ziņā, augsta ir spriedze ievērojamam skaitam darbaspējīgā vecuma invalīdu, kuri nespēj realizēt likumā garantētās tiesības. Latvijas augstākās mācību iestādes pagaidām nav pielāgotas cilvēkiem ar speciālām vajadzībām, tāpēc augstāko izglītību nevar iegūt invalīdi ar fiziskiem traucējumiem.

Republikas rehabilitācijas centrs (RRC) pagaidām ir vienīgā iestāde Latvijā, kur invalīdi un personas ar prognozējamu invaliditāti varēs apgūt augstāko profesionālo izglītību, kā arī saņemt psiholoģisko, sociālo un medicīnisko palīdzību, tādējādi stabilizējot Latvijā invalīdu izglītības, integrācijas sabiedrībā un nodarbinātības stāvokli. Darba tirgus pētījumi liecina, ka ļoti pieprasīti Latvijas uzņēmumos ir RRC rūpniecības tirgziņa specialitātes absolventi. Lai padziļinātu apmācību minētajā specialitātē, tiek izstrādāta mācību programma kvalitatīvi jaunā, augstākās profesionālās izglītības līmenī.

Darbs ir viens no galvenajiem faktoriem, kas nosaka cilvēka ienākumus, prestižu un stāvokli sabiedrībā. Darbs var ietekmēt pat to cilvēka izvēli, kas attiecas uz citām dzīves jomām, tādēļ nedrīkst pieļaut kļūdas profesijas izvēlē, jo neatbilstošs darbs cilvēku pastāvīgi nomāc un rada nesaskaņas pašā cilvēkā un sabiedrībā.

Šis secinājums norāda uz to, ka invalīdu iesaistīšanā augstākās profesionālās izglītības apguvē ļoti svarīga nozīme ir kvalitatīvai profesionālās piemērotības noteikšanas un apmācības metožu sistēmai.

I.Ezera, maģistrante,
J.Ieviņš, Dr.oec.
Rīgas Tehniskā universitāte,
Latvija

MOTIVĀCIJA UN VADĪŠANAS PRAKSE LATVIJĀ PAŠREIZĒJĀ PERIODĀ

Jebkura sociāli ekonomiskā sistēma nosaka sabiedrības un katra indivīda morālo un sociālo vērtību skalu un līdz ar to arī cilvēku pielāgošanos vai nespēju pielāgoties šai sistēmai.

Morālās un sociālās vērtības vai to individuālā interpretācija, atbilstoši noteiktai sociāli ekonomiskai sistēmai, sabiedrībā darbojas ar ļoti būtisku inerci – tās nemainās strauji, precīzāk sakot, to izpratne nemainās strauji mehāniski likumdošanas izmaiņu procesā.

Runājot par vadīšanas teoriju lomu un ietekmi uz sabiedrības sociāli ekonomisko sistēmu pārmaiņas procesā, kā vienu no vadīšanas pamatinstrumentiem jāmin motivāciju, tās metodoloģiju izmantošanas iespējas šajā procesā.

Laika periodā no 1945. līdz 1990. gadam ražošanas vadīšanas praksē pastāvēja ļoti ierobežots motivācijas metožu loks, kuru noteica politiski administratīvā vadīšanas pieeja visās sabiedrības dzīves jomās. Iepriekšējā iekārta atzina t.s. "slēgtās sistēmas" vadīšanas teorijā. Tas ir pilnīgi loģiski, jo padomju iekārta citādi pastāvēt nevarēja. Darbinieku motivācijas metodes tika izstrādātas tikai viena mērķa sasniegšanai – valsts pasūtījuma izpildei (nav konkurentu) un vienas politiskās sistēmas nodrošināšanai (nav citu viedokļu).

Pamatojoties uz A.Maslova vajadzību hierarhijas teoriju un F.Hercberga divfaktoru teoriju, autori veica motivācijas pētījumus vairākos Latvijas uzņēmumos, kuru rezultātā tika konstatēts, ka pašreizējā Latvijas rūpniecības attīstības periodā vērojama būtiska disproporcija starp t.s. augstākajiem un zemākajiem motivētājiem, kas rada vajadzību deficītu un progresijas principu darbības nestabilitāti. Iepriekš minētais liecina par nepieciešamību aktīvi pievērsties vadīšanas metožu adaptācijai un pilnveidošanai Latvijas uzņēmumos un organizācijās, ņemot vērā rūpniecības attīstības īpatnības pašreizējā periodā.

А.Магиденко, Dr.habil.oec. профессор
Рижский Технический университет,
Латвия

РЕАЛИЗАЦИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Для развития промышленности Латвии в переходном к рынку периоде немаловажное значение имеет инновационная деятельность на предприятиях. Между тем, имеется ряд причин, сдерживающих формирование и развитие инновационной деятельности, из числа которых выделим следующее:

- недостаточные объемы инвестиций как основы реализации на их базе эффективных инновационных проектов не позволяют приобретать импортные высокие технологии;
- недостаточность развития маркетинговой деятельности в инновационной сфере сдерживает реализацию продукции на целевых рынках, и она нередко либо не находит достаточного сбыта, либо становится убыточной;
- износ основных средств становится тормозом в развитии производства и инновационных процессов, в частности, ремонт или восстановление основных средств дороги нередко разорительны и неэффективны;
- отсутствие в достаточном количестве предприятий малого и среднего бизнеса с инновационной направленностью, которые могли бы небольшими партиями эффективной продукции разнообразить рынок товаров и услуг;
- неразвитость рыночной и инновационной инфраструктуры;
- недостаток соответствующих кадров с рыночной ориентацией, способных в короткие сроки создавать эффективную инновационную продукцию.

Устранение названных причин или снижение уровня их отрицательных последствий повысит рост эффективности производства на инновационной основе. В этой связи в первоочередном порядке целесообразно:

- развитие малого и среднего предпринимательства, масштабы которого в промышленности пока недостаточны;
- всемерное привлечение инвестиций в инновационную сферу;
- экономически обоснованное использование финансовых средств создаваемого Республиканского инновационного фонда;
- совершенствование законодательства в области стимулирования инновационной деятельности;
- развитие инновационной инфраструктуры и подготовка кадров, способных реализовать инновационные продукты и процессы. Отметим, что решению этой задачи способствует Латвийский технологический парк с Инновационным центром и освоение студентами Рижского технического университета ряда дисциплин инновационно-экономического содержания.

В.И.Герасимчук, д.э.н. профессор
Киевский национальный экономический университет;
Т.В.Левицкая, старший преподаватель
Национальный технический университет "Киевский политехнический институт",
Украина

ПРОМЫШЛЕННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ УКРАИНЫ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

На начальном пути перестроечных процессов на Украине внешние и внутренние эксперты были достаточно оптимистически настроены на стратегию развития промышленного потенциала. Основание: образованность населения, выгодное географическое положение, богатые природные ресурсы, мощная научная база, развитое машиностроение.

Однако в результате реформистских преобразований в течение последних десяти лет спад ВВП превысил 60%; внешняя задолженность увеличилась на 10 млрд. долл.; способность производить конкурентоспособные товары резко снизилась.

Снижение промышленного потенциала Украины объясняется рядом факторов: повышением цен на энергоносители; высокой энергоемкостью продукции; переходом на мировые цены на сырье и т.д. Руководители более 300 предприятий среди причин, ограничивающих рост производства, называют: уровень налогов (89,3%); недостаточное количество заказов, низкий объем реализации, слабый спрос на товары (52,5%); высокие процентные ставки (41,5%); отсталая технология (15,1%); неблагоприятный регуляторный климат (21,1%); нехватка сырья и материалов (25,8%); отсутствие квалифицированной рабочей силы (2,3%); нехватка производственных площадей (4,9%).

Главными составляющими реформирования промышленного сектора считаются разгосударствление, реструктуризация, приватизация предприятий. Количество разгосударствленных предприятий выросло во всех отраслях промышленности, за исключением тех отраслей, в которых функционируют объекты "стратегического значения", не подлежавшие приватизации. Таковых на Украине - 13,9%.

На наш взгляд, среди определяющих причин угасания промышленного потенциала: отсутствие взвешенной стратегии развития государства, неувязка стратегических и оперативных действий, неумение сформировать эффективно действующий механизм управления экономическим развитием.

А.П.Павлов, д.т.н. профессор
Московский государственный
текстильный университет,
Россия

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО УРОВНЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Для определения технико-экономического уровня предприятия необходимо выделить важнейшие показатели, его характеризующие, измерить фактические их значения и сопоставить с эталонными. Лишь определив степень отклонения фактических значений от эталонных и проанализировав их причины, можно определить эффективность работы предприятия и предложить меры по улучшению работы и финансовому оздоровлению предприятия. Если речь идет о поисках путей финансового оздоровления предприятия, недостаточно использовать только финансовые показатели, в большинстве случаев причинами неплатежеспособности предприятия являются: неудовлетворительная техническая база, низкий уровень технологии, неэффективное использование ресурсов, низкое качество продукции, несоответствие потребительских свойств товаров, неэффективный маркетинг. Поэтому, при выявлении причин неплатежеспособности и поиске путей финансового оздоровления предприятия должен быть проведен тщательный технико-экономический анализ.

Уровень - это степень приближения показателя к его эталонному значению. В качестве базы для сравнения могут использоваться: среднеотраслевые значения показателей, прогрессивные нормы и нормативы, нормативы потенциальных возможностей, а также значения важнейших технико-экономических и финансовых показателей конкретного предприятия, рассчитанных на базе прогресивных норм и нормативов. Особое внимание следует обратить на показатели потенциальных возможностей, представляющие собой максимальную или минимальную величину показателя, которую можно потенциально достичь при соблюдении нормативных значений его элементов. Потенциальные показатели должны быть реально достижимы при эффективном управлении.

В исследовании разработана система показателей технико-экономического уровня предприятий текстильной промышленности.

В.Диденко, докторант.
А.Магиденко, Dr. habil. oec. профессор
Рижский Технический университет.
Латвия

РОЛЬ ПРИРОДНОГО ГАЗА В РАЗВИТИИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЛАТВИИ

Современная история газового хозяйства Латвии берет свое начало с июля 1962 года, когда началось промышленное использование природного газа. За более чем треть века на територии Латвии было выстроено 1,2 тыс. км магистральных и 3,2 тыс. км распределительных газопроводов. В конце 80-х годов удельный вес природного газа в топливном балансе колебался от 39 до 45%, что выдвинуло природный газ на первое место среди других альтернативных видов энергоносителей. Своего максимального объема реализации газ достиг в 1991 году, когда потребителям было поставлено 2.9 млрд. м^3 газа. Однако, с 1992 года из-за разразившегося экономического кризиса, затронувшего почти все отрасли народного хозяйства, в т.ч. и газовую, и резкого падения объема производства, связанного с переходом Латвии к рыночной экономике, с одновременной потерей производств, и необоснованной ценовой политикой на природный газ в России, потребление газа начало резко снижаться в среднем на 30% ежегодно, до 1995 года.

Объем реализации природного газа *АО "Latvijas Gāze"*

Год	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Объем реализации природного газа, млн. м^3	2909	2063	1337	953	1160	983	1278	1245

Однако, с 1995 года объем реализации газа стабилизировался и даже наметилась тенденция к его росту. Характеризуя состояние промышленного производства, отметим, что за период 1991…1995 годов обьем промышленного производства достиг минимального значения, (около 28% от уровня 1991 года), значит, падение производства в такой же степени отразилось на потреблении газа (32% от уровня реализации 1991 года). Дальнейшая стабилизация промышленного производства и некоторый ее рост привел к соответсвующему росту потребления газа. Учитывая, что в энергетическом плане природный газ представляет для промышленности важную энергетическую составляющую, а также тот факт, что Латвия обладает мощным потенциалом газового хозяйства, можно считать, что природный газ в состоянии обеспечить развитие промышленного производства.

Е.Сулоева, докторант,
В.Козлов, Dr.habil.oec. академик
Международной Академии
экологической безопасности
Рижский Технический университет,
Латвия

КОМПЛЕКСНАЯ МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО УЩЕРБА ОТ ПОЖАРОВ

Анализ литературных источников и практики расчёта экономического ущерба от пожаров показал, что надёжной и достаточно точной методики оценки ущерба не имеется. Поэтому, была поставлена задача разработки такой методики и апробации её на практике.

Комплексная методика по оценке ущербов от пожаров включает в себя следующие основные блоки, которые позволяют рассчитывать:

- прямой ущерб;
- косвенный ущерб;
- потери от несостоявшейся прибыли;
- оборудование, не подлежащее восстановлению;
- размер выгоревшей площади;
- последствия от пожара (социальные выплаты);
- другие параметры.

В предложенной методике все элементы имеют определённую взаимосвязь и в совокупности определяют размер убытков от пожара. Это позволило комплексно подойти к данной проблеме и создать основы единой системы расчёта убытка от пожаров на территории Латвийской Республики.

Реализация методики на практике была осуществлена на основе имеющихся статистических данных. Для полной реализации методики оценки убытков от пожара необходимо формирование более точного банка данных и разработка новых форм документов отчётности по пожарам.

Данная методика принята для внедрения Пожарно–Спасательным департаментом Латвийской Республики.

S.Neuber, Dr.habil.oec. Professor
Hochschule Wismar
Fachhochschule für Technik,
Wirtschaft und Gestaltung,
Deutschland

BESONDERHEITEN UND SCHWIERIGKEITEN BEI DER FINANZIERUNG VON KLEIN- UND MITTELSTANDSUNTERNEHMEN

Die Zahl der Unternehmensinsolvenzen hat sich zwischen 1991 und 1998 in Deutschland verdreifacht (von 8.800 auf 27.800). Es gibt genügend Untersuchungen über die entscheidenden Insolvenzursachen.

Um aus der Hauptinsolvenzursache „Finanzierungsmängel" Verhaltensempfehlungen für Klein- und Mittelstandsunternehmen ableiten zu können, müssen die Faktoren ermittelt werden, die für die Besonderheiten und Schwierigkeiten der Finanzierung dieser Unternehmen verantwortlich sein können. Im Einzelnen sind hier insbesondere folgende Faktoren zu nennen.

1. Geringe Eigenkapitalquote

Ein gravierender Nachteil bei der Kreditfinanzierung der Klein- und Mittelstandsunternehmen ist vor allem geringe Eigenkapitalquote.

Eigenkapitalausstattung des Mittelstandes im Verhältnis zu Bilanzsumme

bis 10%	34,6 (39,6)
bis 20%	26,5 (25,5)
bis 30%	18,3 (15,7)
über 30%	20,6 (19,2)

Angaben in % der Befragten, Rest o.A., ( ) = Vorjahresangaben

Reflex dieser geringen Eigenmittelquote ist die überproportionale Verschuldung kleiner Unternehmen und die ständige Verpflichtung, in größerem Umfang Fremdmittel bedienen zu müssen. Eine zu geringe Eigenkapitalquote verschlechtert zudem die Bedingungen für die weitere Fremdfinanzierung. Banken und Lieferanten werden vorsichtig.

Im Baseler Akkord wird zukünftig von den Banken entsprechend ihrer Risikopositionen im Kreditgeschäft verstärkt eine Absicherung durch Eigenkapitaleinlagen gefordert. Das gerade für kleinere Banken knappe Eigenkapital muss effizienter eingesetzt werden: Niedrige Kreditrisiken bei Schuldnern mit hoher Bontität erfordern nur eine geringere „Unterlegung" mit Eigenkapital, schwächere Schuldner eine höhere. Das wird nicht ohne Auswirkungen auf die Kreditkosten für antragstellende Unternehmen bleiben. Wessen Rating schwach ist, wer über

eine dürftige Bonität verfügt, der wird höhere Zinsen zu zahlen haben. Aber für die Bewertung der Bonität spielt die Eigenkapitalquote eine wichtige Rolle.

2. Starke Abhängigkeit vom Bankensystem

Die starke Verbreitung des Hausbank-Prinzips in Deutschland birgt für viele Mittelständler Vorteile, sie hat aber auch Nachteile. Während die Vorteile vor allem im regelmäßigen Infomationsaustausch von Unternehmensdaten mit der Bank bestehen, liegen die Nachteile vor allem in der Erschwerung des Wechsels zu einer anderen Bank und der Einschränkung der Konkurrenz auf den Finanzmärkten. Ein weiterer Nachteil kann aber auch in der Unausgewogenheit der Beratung insbesondere in Bezug auf eine ausreichende Information über öffentlich geforderte Kreditprogramme liegen.

3. Begrenztes Sicherheitenpotential

Dem Klein- und Mittelstandsunternehmen naturgemäß in einem geringeren Maß zur Verfügung stehenden Wert an Kreditsicherheiten steht auch ein kleineres Finanzierungsvolumen gegenüber. Aber der Problem bei jungen Technologieunternehmen besteht darin, dass sie keine Sicherheitenpotentiale zur Verfügung haben, die für Kreditinstitute verwertbar wären, denn sie investieren weniger in dingliche Sicherheiten als vielmehr in Humankapital, Marketingaktivitäten sowie Forschung und Entwicklung.

In Auswertung der hier dargestellten Hauptfaktoren, die für die Besonderheiten und Schwierigkeiten der Finanzierung von Klein- und Mittelstandsunternehmen insbesondere verantwortlich sein können und unter Berücksichtigung weiterer, hier nicht genannter Faktoren, kann eine Verbesserung der Finanzierungsmöglichkeiten von Klein- und Mittelstandsunternehmen vor allem durch folgende Maßnahmen erreicht werden:

- Einbringung von Risikokapital (venture capital) in erfolgreiche Tehnologieunternehmen über Kapitalbeteiligungsgesellschaften.
- Senkung der Kapitalbindung im Umlaufvermögen durch Nutzung von Factoring und Forfaitierung und im Anlagevermögen durch Einsatz von Leasing.
- Umwandlung der bestehenden Unternehmensform in eine sogenannte "Kleine Aktierigeselschaft" zum Zwecke der vergleichbar einfacheren Beschaffung von Beteiligungskapital.
- Nutzung des Börsensegmentes „Neuer Markt" für eine effiziente Eigenkapitalversorgung.
- Systematische Nutzung der regionalen, staatlichen und europäischen Bürgschafts- und Finanzierungsprogramme.

Beim Abbau der Finanzierungsnachteile ist neben der Eigeninitiative der Unternehmer vor allem auch der Staat gefordert. Das betrifft insbesondere die Schaffung eines rechtsformneutralen Steuersystems mit reduzierten Steuersätzen.

M.Ivanova, Mag.oec.
Riga Technical University,
Latvia

DIFFICULTIES FACED BY THE LATVIAN FORWARDERS/LOGISTICS PROVIDERS INVOLVED IN THE TRANSIT CARGO TRANSPORTATION

The last five years show a certain trends in the development of Latvian economy:

a) transport is one of the branches, which was steadily developing within the mentioned period;
b) the majority of the cargoes going via the Latvian ports are delivered further to Russia, or within the Baltic.

This development trend is very logical, taking into consideration both geographical situation and historical pattern. This however has its drawbacks, creating difficulties to the logistics providers operating on the Latvian market. The problems, transport and forwarding companies face at present, can be divided in two major groups: internal and external. *Internal* are those created by political and economical changes in the country. *External* caused by the similar changes in the neighbour countries, and mainly in Russia, as Russia is the main destination for the transit cargoes going through Latvia.

The most typical internal problems are:

a) taxation of the transit cargoes;
b) tough customs control of the transit cargoes;
c) absence of the clear instructions as to the transit documentation (from customs, veterinary, etc. authorities);
d) political decisions in relation to the neighbour countries-main transportation markets;
e) passive attitude of the semi-governmental organisations when defending interests of the local forwarders/carriers.

As external problems, the following is worth to be mentioned:

a) economical cataclysms. A good example of which is a recent crises in Russia;
b) political decisions, e.g. "punishment of the misbehaving neighbours";
c) policy of protectionism, i.e. protecting interests of own carriers, ports, etc.

It is obvious that we cannot either avoid or affect the external difficulties. They can only be predicted, and precautionary measures taken. As to the internal ones, the majority of them can be solved, by the local authorities, who should be interested in development of the transit business, which at this stage is, and will always be one of the "cash cows" of the local budget.

SATURS

Ievads 3

J.Saulītis. Rūpniecības vieta Latvijas ekonomikā 4

A.Zicmanis, E.Tītmanis. Rūpniecības nozīme tautsaimniecībā 5

J.Zvanītājs. Rūpnieciskās attīstības stratēģiskā plānošana 6

H.Djomkins. Uzņēmējdarbības attīstība un problēmas rūpniecībā 7

I.Tunste, K.Didenko. Ārējās tirdzniecības ietekme uz Latvijas rūpniecības nozaru attīstību 8

T.Korsaka. Uzņēmējdarbības attīstība un problēmas rūpniecībā 9

T.Survilo. Rūpniecības attīstības tendences Rīgā pārejas periodā 10

A.Nikolajevs, Ļ.Nikolajeva. Daugavpils rūpniecība: pašreizējā situācija un perspektīvas 11

Z.Maļceva, V.Nešpors. Latvijas rūpniecības veicināšanas galvenie faktori 12

G.Kozaka. Latvijas rūpniecība un tās vieta tautsaimniecībā 13

J.Jakubāne. Krievijas ekonomiskās krīzes ietekme uz Latvijas rūpniecības attīstību 14

M.Šenfelde. Reģionālā attīstība un uzņēmējdarbības veicināšana 15

E.Tomsone. Par situāciju Igaunijas rūpniecībā pēc neatkarības atgūšanas .. 16

A.Deniņš. Uzņēmumu restrukturizācijas stratēģija un tās ietekme uz uzņēmumu darbības efektivitāti 17

D.Ose. Mazo un vidējo uzņēmumu darbības vides raksturojums 18

R.Greitāne, A.Magidenko. ISO 9000 standartu izmantošana kā uzņēmuma attīstības priekšnoteikums 19

L.Ofkante, K.Didenko. Uzņēmumu uzkrājumu klasifikācijas principi 20

I.Jansone, A.Magidenko. Uzņēmuma resursu klasifikācija un tās ekonomiskā nozīme 21

J.Reiters. Mazo un nelielo uzņēmumu nozīme Latvijas Republikas politiskās stabilitātes veidošanā 22

L.Ribickis. Inovāciju politikas īstenošanas aspekti Latvijas augstskolās 23

A.Magidenko, G.Gertners. Inovāciju ekonomiskās pamatošanas principi pārejas periodā 24

E.Gaile, A.Magidenko. Tirgzinības nozīme rūpniecības attīstībā 25

P.Vilks. Konkurētspējīgas produkcijas ražošana tirgus ekonomikas apstākļos 26

A.Greitāns, A.Magidenko. Mazā uzņēmuma tirgzinības izstrādāšanas un īstenošanas pamati pārejas periodā 27
I.Bruksle, N.Gode. Cenu veidošanas mehānisms pārejas periodā 28
G.Oļevskis. Investīciju piesaistes kritēriji 29
I.Pucens. Ārvalstu investīciju piesaistīšanas problēmas 30
O.Kotova. Ārvalstu investīciju piesaistes problēmas Latvijā 31
I.Geipele. Rūpnieciskā līzinga nozīme ekonomiskās izaugsmes sekmēšanā un konkurētspējas uzlabošanā 32
A.Ādamsons, K.Didenko. Nekustamā īpašuma tirgus attīstības iespējas Latvijā 33
I.Priede. Rūpniecības uzņēmējdarbības attīstības veicināšanas aspekti Latvijas Republikas likumdošanas aktos par finanšu pārskatu sagatavošanu 34
G.Bērziņš, N.Baranovskis. Vērtspapīri – finansu resursu avots uzņēmumu attīstības nodrošināšanai 35
A.Orehova. Uzņēmējdarbību veicinoša nodokļu sistēma pārejas ekonomikas periodā 36
E.Sīpola. Investīcijas un uzņēmuma ienākuma nodoklis 37
J.Kimmelis. Latvijas kapitāla tirgus nozīme jaunu investīciju piesaistīšanā ... 38
I.Vingre. Banku īstermiņa kredīti un rūpniecības attīstība Latvijā 39
K.Zolotuhina, K.Didenko. Vadības grāmatvedības organizēšanas problēmas 40
M.Balodis, A.Magidenko. Energouzņēmuma pārstrukturizēšanas ietekme uz elektroenerģijas tarifu sistēmu 41
K.Ketners, A.Magidenko. Energouzņēmumu darbības ekonomiskās modelēšanas iespējas elektroenerģijas tirgus liberalizācijas apstākļos ... 42
S.Gusta, A.Zvejnieks. Būvniecības un būvizstrādājumu ražošanas attīstība un problēmas Latvijā 43
V.Skribans. Būvniecības materiālu rūpniecība pārejas periodā 44
Ē.Šulcs, N.Sprancmanis. Valsts piedalīšanās nepieciešamība kuģošanas nozares attīstībā 45
R.Šķērītis, N.Sprancmanis. Par brauciena maksas atbilstību pārvadājumu kvalitātei Rīgas sabiedriskajā transportā 46
V.Poriņa, N.Sprancmanis. Konkurence tranzītpārvadājumos un tās modelēšanas iespējas 47
L.Ādamsone. Transporta līdzekļu sertifikācija Latvijā – papildu iespējas Latvijas ražotājiem 48

J.Vanags, J.Zvanītājs. Rīgas ostas nozīme Latvijas rūpniecības attīstībā 49
Dz.Atstāja. Atkritumu ražošanas apjomu prognozēšana Latvijā 50
A.Pastare, G.Gertners. Nekvalitatīvas koksnes un koksnes atgriezumu izmantošanas perspektīvas Latvijā 51
D.Krasta. Invalīdu augstākās profesionālās izglītības un integrācijas sabiedrībā attīstības problēmas Latvijā 52
I.Ezera, J.Ieviņš. Motivācija un vadīšanas prakse Latvijā pašreizējā periodā 53
А.Магиденко. Реализация инновационной деятельности на предприятиях как условие развития промышленного производства 54
В.И.Герасимчук, Т.В.Левицкая. Промышленный потенциал Украины: состояние и перспективы развития 55
А.П.Павлов. Определение технико-экономического уровня предприятия 56
В.Диденко, А.Магиденко. Роль природного газа в развитии промышленности Латвии 57
Е.Сулоева. Комплексная методика оценки экономического ущерба от пожаров 58
S.Neuber. Besonderheiten und Schwierigkeiten bei der Finanzierung von Klein- und Mittelstandsunternehmen 59
M.Ivanova. Difficulties faced by the Latvian forwarders/logistics providers involved in the transit cargo transportation 61

Rūpniecības attīstība pārejas periodā

Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences
referātu tēžu krājums
Rīgā 1999. gada 10. decembrī

Parakstīts iespiešanai 30.11.99. Reģ.apl. Nr. 2-0282.
Formāts 60x84/16. Ofsets. Tipogrāfijas papīrs.
4,0 iesp.l., 2,9 uzsk.izd.l. Metiens 150 eks.
Pasūt. Nr. 55. Līgumcena.
Iespiests Rīgas Tehniskās universitātes tipogrāfijā,
Kaļķu ielā 1, Rīgā, LV-1050.